

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra Politologie a Evropských studií

Dominik Zbožínek

Etnicita jako jedna z příčin první Rusko-Čečenské války

Bakalářská diplomová práce

Vedoucí práce
Mgr. Zbyněk Vallo

Olomouc 2020

Čestné prohlášení

Tímto prohlašuji, že jsem předloženou bakalářskou práci vypracoval samostatně, pouze z uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 7. 5. 2020

Podpis:

Poděkování

Touto cestou bych rád vyjádřil poděkování Mgr. Zbyňkovi Vallovi za odborný dozor a vedení mé bakalářské práce, poskytnuté rady a pomoc, díky kterým mohla tato práce vzniknout.

Obsah

Úvod	5
1. Teorie etnického konfliktu a pojmy s ní související.....	10
1.1. Teorie etnického konfliktu.....	10
1.1.1. Primordialismus	14
1.1.2. Instrumentalismus a konstruktivismus	15
1.2. Etnicita.....	16
1.2.1. Rasa	18
1.2.2. Etnická skupina	19
1.3. Nacionalismus.....	20
1.3.1. Kultura.....	22
1.4. Konflikt.....	23
2. Příčiny první Rusko-Čečenské války.....	26
2.1. Historické pozadí konfliktu	26
2.1.1. Stalinské deportace, návrat do vlasti a rusifikace	30
2.2. Politické faktory.....	34
2.2.1 Externí faktory	34
2.2.2 Interní faktory	43
2.2.3 Právní aspekt čečenské nezávislosti.....	49
2.3. Ekonomické faktory	51
2.4. Náboženské faktory.....	56
Závěr.....	62
Literatura.....	65
Abstrakt	71
Abstract.....	72

Úvod

Předmětem zkoumání mé bakalářské práce je postavení etnicity mezi ostatními příčinami první Rusko-Čečenské války, odehrávající se v letech 1994-1996. Konflikty ve světě po pádu bipolárního uspořádání se staly odlišnými od těch, jež probíhaly během studené války. Přestalo se jednat o zástupné konflikty dvou pólů a hlavní změnou prošla jejich forma i motivy. Nešlo již o ideologické prosazování zájmů vnějších aktérů, ale spíše o vnitrostátní konflikty, jejichž podstata spočívala v: hledání a prosazení své vlastní identity či požadavků volající po autonomii (Tomeš 2007b: 127-130). Nesmíme však zapomínat, že konflikt má více než jednu hlavní příčinu, a proto bychom na něj měli vždy nahlížet jako na multikauzální jev, který je vždy komplikovaný a nikdy nebude stejný, jako předešle zkoumaný případ (Waissová 2005: 40)

Má práce je deskriptivně analytická. V teoretické části práce se věnuji *teorii etnického konfliktu* a popisu faktorů, přístupů a okolností s ní spojených. V praktické části jsem se pomocí této teorie snažil zjistit, zda příčina první Rusko-Čečenské války byla primárně v odlišné etnicitě, nebo zda odlišná etnicita pouze vytvořila strany konfliktu. Na základě deskripce a z teorie etnického konfliktu vycházející analýzy příčin – čtyř skupin faktorů ovlivňující etnický konflikt – jsem se snažil zjistit, zda právě tyto faktory byly hlavním důvodem konfliktu, nebo jím byla odlišná etnicita aktérů.

Hlavním cílem této práce je tedy zjistit míru důležitosti etnicity a zjistit, jestli byla hlavní příčinou Rusko-Čečenského konfliktu. V návaznosti na cíl práce jsem také zvolil výzkumnou otázku, která zní: „*Jakou roli mezi příčinami první Rusko-Čečenské války hrála odlišná etnicita bojujících stran konfliktu?*“ K zodpovězení výzkumné otázky jsem použil faktory vycházející z teorie etnického konfliktu:

- „*Strukturální faktory (slabé státy, vnitrostátní bezpečnostní obavy, etnická geografie)*
- *Politické faktory (politika elit, míra demokratizace režimu, geopolitické změny)*
- *Ekonomicko-sociální faktory (sociální nerovnosti, změny v sociální struktuře obyvatelstva, válečná ekonomika)*
- *Kulturně percepční faktory (předchozí válečná historie, problematické vztahy mezi skupinami, demografické změny)*“ (Brown in Vaďura 2007: 22)

Tyto čtyři skupiny bodů se budu snažit identifikovat ve čtyřech podkapitolách v praktické části. První zmíněnou budou „*kulturně percepční faktory*“ (Tamtéž) v kapitole Historické pozadí konfliktu. V této kapitole budu reflektovat vztah obou aktérů od carského Ruska až po vypuknutí konfliktu, avšak s určitým zjednodušením, jelikož událostí, které se odehrály mezi oběma stranami, by postačily na samostatnou práci. Proto se zaměřím především na Čečensko ve Svazu sovětských socialistických republik (SSSR) a prvky s tímto časovým obdobím spojené. Dále v této kapitole je popsán jeden z nejcitelnějších zásahů do Čečenské společnosti, a to deportace v období vlády Josifa Vissarionoviče Stalina.

V druhé kapitole budu rozebírat dva dílčí body teorie, „*strukturální faktory*“ a „*politické faktory*“ (Tamtéž). Budou blíže specifikovány v externích, interních politických faktorech a právních aspektech čečenské nezávislosti. Předem bych chtěl vysvětlit, aby nedošlo k dezinformaci, že zde zmíněné externí faktory jsou myšleny ve smyslu mimo území Čečenské republiky. Nejedná se o faktory, které tuto válku ovlivňovaly mimo Ruskou Federaci. Interními faktory jsou pak probíhající události a osobnostmi s nimi spojené na území Čečenského státu. Je však obtížné najít přesnou hranici mezi externími a interními faktory, jelikož mnoho událostí mají společné, či se věci navzájem ovlivňovaly.

Předposlední kapitola bude podrobněji popisovat „*ekonomicko-sociální faktory*“ (Tamtéž). Třetí bod teorie etnického konfliktu zachycuje problematiku na ekonomickém upadajícím systému předválečného „nezávislého“¹ Čečenska. Vysvětlena zde bude klíčová role Kavkazského regionu a také Čečenska v ropném tranzitním systému Ruské federace. Dalšími body kapitoly budou černý trh a Čečenská avíza. Reflektována bude také pozice prezidenta Džochara Musajjeviče Dudajeva a jeho nesplnění základních předpokladů pro rozvoj institucí spojené s úpadkem hospodářského a průmyslového sektoru.

Čtvrtá a poslední kapitola se zabývá vlivem islámu a jeho projevy napříč historií Čečensko-Ruských vztahů. Poukazují, jakou roli religiozita hrála v minulosti a jakou nyní. Jedná se o kapitolu, v níž je stejně jako v první ukázán *kulturně-percepční faktor* (Tamtéž). Důraz, je kladen na postavení role náboženství v první Rusko-Čečenské válce. I v této kapitole je znatelné instrumentalistické pojetí, jež je vysvětleno v teoretické části práce.

¹ Nezávislost Čečenska odmítl uznat prezident ruský prezident Boris Jelcin (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 194)

Práci jsem vypracoval na základě zdrojů z literatury. Zdroje, z nichž jsem vycházel, jsou velmi různorodé. Jedná se jak o česky, tak anglicky psané knihy, nebo odborné akademické články. Deskriptivní část práce jsem vypracoval pomocí děl, jejichž ústřední tematikou je *etnicita* a samotná *teorie etnického konfliktu*. K nejvíce zmiňovaným autorům a jejich dílům patří především příspěvek Vladimíra Vaďury, jenž se specializuje na etnické konflikty. Jedná se o úsek s názvem *Teorie etnického konfliktu* v knize *Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru*, kterou sestavil společně s Tomášem Šmídem. Tato kniha mi poskytla základní teoretické vymezení pro mou práci, stejně jako materiál pro charakterizování pojmů, které se s touto teorií pojí. Nepředkládá však žádnou ucelenou teorii, pouze poskytuje další možný přístup k zjišťování příčin etnických konfliktů. K dalším autorům této knihy patří již zmíněný Tomáš Šmíd – zaměřující se na problémy spojené s ozbrojenými konflikty nebo selhávání centrální státní moci a Emil Souleimanov – zabývající se mikro-dynamikou násilí, etnickými konflikty, separatismem nebo nacionalismem. Jeho zaměřením je oblast Kavkazu a post-sovětský prostor. E. Souleimanov je spoluautor této knihy a napsal sám spoustu dalších publikací. Některé z nich jsem později použil ve své analytické části práce – *Konflikt v Čečensku: Minulost, současnost a perspektivy* či *Geopolitika kaspického regionu*. První zmíněná kniha je výborným zdrojem informací ohledně Rusko-Čečenských, historických vztahů. Výhodou textu je, že se snaží pokrýt většinu klíčových oblastí a nezaměřuje se pouze na určitá odvětví. Druhý zmíněný text je poté pouze úzce specifikován na důležitost tohoto regionu díky jeho strategické pozici.

Dílo Filipa Tesaře *Etnické konflikty*, doplnilo teoretickou část mé práce, jelikož autor zachází do podrobností a detailního popisu, se spoustou příkladů z oblastí např.: Balkánu nebo Srí Lanky. K přednostem této práce patří odbornost vycházející z terénního výzkumu, jež sám autor provádí, a proto jeho spojení s teorií přináší souhrnnější náhled na danou problematiku. Dílčí pojmy související s teorií, například nacionalismus cituji z mnoha děl, jedním z nich je kniha sociologa a sociálního antropologa Ernesta Gellnera *Nacionalismus*, z něž vychází jeden z přístupů ke zkoumání etnických konfliktů, který využil V. Vaďura. Kniha E. Gellnera je specifickou záležitostí, jelikož sám autor je velmi inovativní a mnohdy stojí proti zaběhlým názorům, které se týkají nacionalismu

V analytické části práce, jež je členěna do čtyř podkapitol jsem využil prací autorů, jejichž specializací jsou příčiny, průběh a okolnosti spojené s první Rusko-Čečenskou

válkou. V první části – Historické pozadí konfliktu – jsem využil, již zmíněné dílo V. Vaňury a T. Šmída, *Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru*, a to především kapitolu *Etnický konflikt v Čečensku*, jejíž autory jsou Eltay Dilbazi, E. Souleimanov a T. Šmíd. Tato kapitola mi přinesla hrubý přehled Čečensko-Ruských vztahů. Nezachází však do podrobností, jedná se o výčet dle autorů nejdůležitějších událostí, z toho důvodu jsem informace doplňoval novějším dílem E. Souleimanova *Čečensko: Minulost, současnost a perspektivy*. Ve druhé kapitole – Politické faktory – byly použity texty, jak českých, tak zahraničních autorů. Kapitola je dále členěna na externí a interní faktory. Z českých autorů v externích faktorech můžu uvést příspěvky Jiřího Tomeše: *Války po rozpadu bipolárního světa – Tendence a příčiny* a *Nové války?, Proměna charakteru a geografické distribuce ozbrojených konfliktů po konci studené války*, obě pocházejí z knihy *Konflikt světů a svět konfliktů* od autorů Davida Festy, Hany Horákové, Josefa Novotného a Jiřího Tomeše. Příspěvky považuji za užitečné, jelikož v nich autor pracuje s mnoha odlišnými názory a představuje tak na danou problematiku ucelenější. Ze zahraničních autorů zde žádný nedominuje, zmíním proto kupříkladu Camerona Rosse, který se ve svém díle *Federalism and democratisation in Russia* věnuje pouze sovětskému odkazu v nově vznikajícím ruském federalismu a jeho následné ukotvení v novém ruském systému. Interní faktory poté čerpají z kapitoly již zmíněných autorů E. Dilbaziho, E. Souleimanova a T. Šmída *Etnický konflikt v Čečensku*. Tento příspěvek je však pouhou kostrou celé první Rusko-Čečenské války. Dotýká se především událostí spojených s politikou. Ostatními, například ekonomikou, se zabývá pouze okrajově. Mezi zahraniční mohu uvést Svante Cornella se svým rozsáhlým dílem *Small nations and Great Powers: A study of ethnopolitical conflict in the Caucasus*, přinášející historické i geografická specifika společně s detailním popisem konfliktů, jež na Kavkaze proběhly. V podkapitole právních aspektů čečenské nezávislosti je nejvíce citován text odborníka na mezinárodní právo Haralda Scheua *Perspektivy rusko-čečenského míru*. Přínosem příspěvku H. Scheua je odlišující se náhled na vznik Čečenské státnosti. Zabývá se právními východisky, které vznikly při vyhlášení Čečenska za samostatný stát.

Třetí kapitola s názvem Ekonomické faktory se opírá o výše zmiňovaná česká díla autorů E. Souleimanova *Čečensko: Minulost, současnost a perspektivy*, *Geopolitika kaspického regionu* a text, na kterém se podílel s Katarínou Žákovou *Bitva o ropovody a kaspická politika*. Poslední zmíněný příspěvek přináší čtenáři detailní popis situace týkající se nerostného bohatství a také představuje alternativní řešení přepravy této

suroviny, se kterými se například Moskva musela potýkat. Následně byly použity kapitoly napsané J. Tomešem v knize *Konflikt světů a svět konfliktů* a také text T. Šmída *Organizovaný zločin a terorismus v postsovětském Čečensku*, zaměřující se na problematiku černého trhu a zločineckých uskupení v námi zkoumaném Čečensku. Zahraniční autoři jsou zde zastoupeni S. Cornellem, či dílem profesora historie a antropologie, ředitele Ústavu etnologie a antropologie Ruské akademie věd Valerym Tishkovem *Chechnya: Life in a War-Torn Society*, jehož dílo bylo vytvořeno pomocí rozhovorů z terénu, perspektiv vycházejících z historie a znalostmi kavkazského regionu. Jeho knihu považuji za velmi přínosnou právě díky rozhovorům, které byly prováděny přímo v Čečensku.

Poslední kapitolou jsou Náboženské faktory, v nich jsou citována převážně zahraniční díla. Mezi komplexnější knihy této kapitoly, bez konkrétnějšího zaměření, snažící se charakterizovat problematiku první Rusko-Čečenské války patří *Chechnya: Tomstone of Russian Power* od politického komentátora Anatola Lievena, jež popsal tragické události post-sovětského státu jako zlomový okamžik novodobé ruské historie. Stejně jako někteří ostatní autoři i A. Lieven byl osobně v SSSR v letech 1990-1996. Dílo od politologa a odborníka na sovětskou a ruskou politiku od 80. let do současnosti Johna B. Dunlopa *Russia Confronts Chechnya: Roots of a Separatist Conflict*. Kniha mi byla prospěšná převážně kvůli jejímu vysvětlujícímu charakteru. Události, které v ní jsou popsány mají čtenáře dovést k pochopení první Rusko-Čečenské války. Konkrétněji zaměřeným textem je ten od Rolanda Dannreuthera *Islamic Radicalization in Russia: An assessment* specifikující postavení islámu v sovětském prostoru. Nedostatkem tohoto textu je, že se na problematiku dívá spíše z pohledu Ruska a chybí Čečenský pohled na danou věc.

1. Teorie etnického konfliktu a pojmy s ní související

Musíme si uvědomit, že odlišná etnicita nemusí vždy vést ke konfliktu (Hutchinson, Smith 1996: 3). Na opačnou situaci, kdy toto spojení nastane, odpovídá následující kapitola, která uvede čtenáře do teoretického rámce mé bakalářské práce. Představím v ní koncepci teorie etnického konfliktu a také pojmy, které s touto teorií úzce souvisí. Mezi pojmy jsem zařadil na prvním místě etnicitu, na níž je postaven celý můj koncept teoretické části práce. Dalšími pojmy jsou nacionalismus a samotný „konflikt“, jež blíže specifikují. Uvedu dílčí směry v této teorii, kterými jsou primordialismus, instrumentalismus a konstruktivismus. Vztah mezi většinovou částí společnosti a menšinou je důležitým faktorem pro vnitropolitické vztahy v zemi. Závažnost tohoto faktoru se zvětšuje, pokud překročí hranice daného státu a stane se faktorem ve vztazích mezinárodních (Dančák, Fiala 2000: 9). Tento střet dvou aktérů a jejich zájmů, může mít i pozitivní stránku, a to prosazení práv menšin a řešení jejich stížností (Taras 1996: 342). Rozhodující okolností, která vymezení, jakou cestou se bude konflikt řešit – zda násilím, nebo určitou formou přínosnější interakce – je způsob, jakým je veden (Taras 1996: 343)

1.1. Teorie etnického konfliktu

Po rozpadu bipolárního uspořádání se etnické konflikty dostaly mezi nejzávažnější problémy současného světa² (Šmíd, Vaňura 2007: 5). Dědictví tohoto rozdělení světa pocítovala Moskva v podobě konfliktů za osvobození zdůrazňující etnický původ, rasové či národní pocity (Erber 1994: 69). Svět po konci studené války přinesl změnu, není určován různými ideologickými nebo politickými rozdílnostmi národů, podstatnou roli převzaly kulturní rozdíly (Huntington 2001: 15).

Rusko a post-sovětský prostor není oblast monolitní. Mezi post-sovětský prostor, či jinak „euroasijský“ patří Kavkaz, střední Asie, a evropská část bývalého SSSR. (Souleimanov 2007: 7-8). Ve chvíli, kdy povolilo silné sevření komunistické moci nad státoprávním uspořádáním jednotlivých států východního bloku, byly také odkryty vyhocené problémové mezi-etnické spojitosti, jež byly dosud překryty „ledovým kobercem komunismu“. Jakmile se začal tento pomyslný led rozpouštět, začaly se na povrch dostávat problémy národnostních a etnických skupin, které státní socialismus

² Objevily se teorie tvrdící, že po tomto rozpadu nestojí nic v mírovém soužití mezi státy. Realita je však odlišná, začaly se objevovat celé řady dosud neznámých, či již existujících, ale přehlížených hrozeb. Tyto skutečnosti ozn. nová politická věda jako „asymetrické“ hrozby. (Šmíd, Vaňura 2007: 5)

úspěšně potlačoval. Jeho pád logicky znamenal jejich znovuoživení a následnou politickou mobilizaci (Barša 1999: 92-4)³. Celá desetiletí byla etnicita ve východním bloku potlačována a nahrazována internacionalistickou komunistickou doktrínou, po zhroucení této překlenovací ideologie a jejich mocenských struktur vzniklo „mocenské vakuum“. Tento prostor začal být vyplňován jinými, v tomto prostoru již dříve existujícími, či novými ideologiemi. Oslabení centrální moci zákonitě vyvolalo růst nacionalismu a separatistických tendencí na okrajích bývalého SSSR (Šmíd, Vaďura 2007: 5). Tyto oblasti byly již v minulosti specifické svým problémovým charakterem (Baar 2002: 18). Většina těchto konfliktů je upozaděna dominancí, nespravedlností nebo nátlaku jedné skupiny nad druhou, podporované obavou z odstranění vlastních domácích kultur (Wright 1994: 158).

Stejně jako ve zkoumaném Čečensku, zde Šmíd a Vaďura považují za důležité elity jednotlivých etnik, ty pocházely z časů dřívějšího, v našem případě komunistického režimu. Právě tyto nové mocenské struktury v čele s určitými personami vycítily potřebu nahradit zastaralou ideologii novou (Šmíd, Vaďura 2007: 5)

Samotný termín „etnický konflikt“ je podle Vladimíra Vaďury označení problémové, jelikož dochází k jeho špatné interpretaci⁴. Vyústění etnické nenávisti však neposkytuje adekvátní vysvětlení. (Vaďura 2007: 9). Žádný z autorů se neshoduje na jedné určující definici, proto bychom měli ke každému konfliktu přistupovat a posuzovat jej samostatně (Tesař 2007: 29). Většina odborníků a badatelů se proto obrací k jiným nosnějším konceptům. Etnicita tedy nebývá badateli považována za samostatný důvod, ale je považována za instrument, dle kterého dochází k vytváření jednotlivých stran konfliktu před jeho vypuknutím. Hlavním problémem je většinou jiné téma (Vaďura 2007: 9).

Etnicita se jeví jako určitý sjednocující prvek překrývající ostatní možnosti pospolitosti založené na odlišných identitách, jako jsou: třídní, zájmové, geografické či odlišné státní příslušnosti (Vaďura 2007: 9). Často proto docházelo k hlubšímu zanedbávání kořenů etnicity. Z dlouhodobější perspektivy, je význam etnicity v každém období historie znatelný. Pohled na důležitost etnicity nám odhaluje i její problémy, jež vznikaly při interpretaci a šíření pojmu (Hutchinson, Smith 1996: 3). Násilně probíhající mezi-etnické konflikty ve společnosti k sobě přitahují největší pozornost.

³ Identita skupin a nepřátelství založené na etnických rozdílech nezmizely, byly zakonzervovány totalitním systémem (Barša 1999: 94).

⁴ Například média tento typ konfliktu obvykle označují jako „vnitrostátní konflikt“ (Vaďura 2007: 9).

Jedná se o zúžení pojmu na konflikt mezi státem a národnostní, etnickou či náboženskou menšinou (Tesař 2007: 82).

Příčiny těchto konfliktů jsou případ od případu odlišné. Jako jeden z přístupů si můžeme uvést ten, který zmiňuje John Muller v díle *The Banality of „Ethnic War“*. Prvotní spor o příčiny etnických konfliktů lze popsat slovy „*greed*“ (hrabivost) a „*grievence*“ (křivda) Etnické konflikty jsou podle Mullera způsobeny „etnickou nenávisť“ a „dávnými křivdami“, tyto křivdy se snaží obě strany v konfliktu odčinit (Muller in Šmíd, Vaďura 2007: 20). Jako další přístup si můžeme uvést výzkum Světové banky z roku 2004 *Breaking the Conflict Trap*, v jehož čele stál Paul Collier a jeho spolupracovníci. Ti spatřují hybnou pákou příležitost založenou na pragmatickém spočítání nákladů a výnosů promyšlené operace. Místo války vedené za účelem vítězství a prosazení určitého svého záměru jsou dle nich soudobé konflikty často spíše organizovaný zločin zaměřený na ovládnutí prostoru s nerostným bohatstvím a jeho následným prodejem. Válečný konflikt je poté jen určitý manévr na zakrytí skutečných zájmů, jelikož nestabilní situace bez stabilních vládních struktur je ku prospěchu. Válku se proto nesnaží vyhrát, ale pouze co nejdéle udržet, minimalizovat náklady a kontrolovat co největší možný počet zdrojů surovin a cesty pro ilegální obchod (Collier in Šmíd, Vaďura 2007:21) V souhrnu je přístup P. Colliera příliš redukcionistický, jelikož nepopisuje složitou podmíněnost řady konfliktů, a tudíž nemůže nabídnout odpovídající řešení (Tomeš 2007a: 105).

Novější pojetí proto přednostně opouštějí vymezování dichotomie „buď-anebo“ a snaží se vysvětlit vypuknutí každého konfliktu jako vyústění souběhu více než jednoho majoritního vlivu. Díky tomu také dochází k vyhnutí se nadměrné simplifikaci teorií, které díky tomu odpovídají více na složitost konfliktů v dnešním světě (Vaďura 2007: 21). Dalo by se hovořit o konfliktech mezi zástupci různých kultur – někteří autoři v úsilí vyhnout se přílišnému zjednodušení, nebo zavádějícím označení „etnický“, píšou skutečně o „*kulturních konfliktech*“ (Tesař 2007: 36). Donald Horowitz v díle *Structure and Strategy in Ethnic Conflict* rozlišuje mezi 10 přístupy:

- „*Etnický konflikt je prostým důsledkem etnické odlišnosti (setkávání různých primordiálních⁵ etnicit)*
- *Etnický konflikt je důsledkem dávné nenávisť*
- *Etnický konflikt je střetem kultur (hodnot)*

⁵ Primordiálních čili vrozených etnicit. Něco, co je nám dáno již při narození (Vaďura 2007: 12)

- *Etnický konflikt je nesen modernizací*
- *Etnický konflikt je výsledkem ekonomického soutěžení mezi etnicky odlišnými skupinami*
- *Etnické skupiny jsou svou podstatou klientelistické, což ve svých důsledcích vede ke konfliktu*
- *Příslušníci etnických skupin mají tendenci vzájemně koordinovat své chování, což při narušení rovnováhy vede k etnickému konfliktu – často v důsledku víceméně náhodného šoku*
- *Etnický konflikt je důsledkem mocenského boje (soutěžení elit, politické manipulace a činnosti „etnických podnikatelů“)*
- *Etnický konflikt je důsledkem selhání vzájemné důvěry (ke konfliktu vede pocit nejistoty z úmyslu druhé skupiny)*
- *Etnické konflikty souvisí s evolučními předpoklady (s příbuzenskou selekcí s genetickým naprogramováním)*“ (Horowitz in Tesař 2007: 82-3).

Těchto 10 přístupů dále dělí na čtyři podskupiny: primordialistické (1, 2, 3), konstruktivistické (4, 5, 6, 7), instrumentalistické (8, 9) a sociobiologické (10) (Horowitz in Tesař 2007: 83). Soudobý akademický výzkum se řídí různorodou škálou přístupů k řešení těchto konfliktů. Jeden z nich je výše zmíněný od Donalda Horowitze. Abychom identifikovali konkrétní problémové oblasti, je zde nutná určitá generalizace. Po tomto zobecnění nám vyvstanou čtyři skupiny faktorů, do nichž lze příčiny většiny vnitrostátních konfliktů zařadit:

- *„Strukturální faktory (slabé státy, vnitrostátní bezpečnostní obavy, etnická geografie)*
- *Politické faktory (politika elit, míra demokratizace režimu, geopolitické změny)*
- *ekonomicko-sociální faktory (sociální nerovnosti, změny v sociální struktuře obyvatelstva, válečná ekonomika)*
- *kulturně percepční faktory (předchozí válečná historie, problematické vztahy mezi skupinami, demografické změny)*“ (Brown in Vaďura 2007:22).

Problematicčnost celé teorie etnického konfliktu se podrobně věnuje Shiping Tang ve svém díle *The Onset of Ethnic War: A General Theory*, ve kterém shrnuje obtížnost uchopení a zobecnění na jednu konkrétní teorii. I v situaci, kdy máme mnoho

specifických teorií, každá z nich se zaměřuje na konkrétní faktory a kauzální mechanismy, často však chybí syntézy s předešlými výzkumy a dochází k upřednostnění určitých mechanismů, kterými se snaží autoři vysvětlit celý problém konfliktu. Konkrétní teorie musí integrovat základní faktory a dobře definované mechanismy (Tang 2015: 256-7). Teorie, kterou jsem použil ve své práci, se zaměřuje především na instrumentalistický přístup, a proto je patrné, že určité nedostatky ohledně ostatních mechanismů budou na místě. Proto tuto práci nepovažuji za všeobecně vysvětlující, ale jen jako další díl do akademické debaty o této problematice. Pokusil jsem se pomocí teorie zjistit, zda rozdílná etnicita byla primárním důvodem pro válku, nebo zda vytvořila pouze strany konfliktu.

Cílem následujících podkapitol je ukázat rozdílnosti mezi těmito pojetími a jejich chápáním odbornou veřejností, především pro následující aplikaci v praktické části. Níže zkoumané přístupy se vyznačují určitým paradoxem, na jedné straně stojící etnika, které sledují svůj původ v průběhu několika staletí až tisíciletí, naproti nim sledujeme vzestup nových, společně s jejich transformací. S tím jsou spojeny i určité mezery v etnicitě a v etnických sebe-identifikacích (Hutchinson, Smith 1996: 7).

1.1.1. Primordialismus

V tomto směru je etnicita chápána jako něco, co máme vrozené. Primordialismus vychází z představy, že sociální uspořádání vytvořené na etnických vztazích je pro jedince přirozenější než jiné modely, postavené například na: věku, ideologiích, rozdílnosti ve vzdělání nebo společenském postavení (Vaďura 2007:13) Proto se k ní lidé obracejí, jako k základnímu prostředku, který je spojuje v případech ohrožení, nebo nejistoty z budoucnosti. Existují určité stupně, kterými je tento princip chápán. Od minimálního základu začínající v rané socializaci až po extrém, sledující etnické skupiny, jakou součást nukleární rodiny a základ lidského bytí. Kořeny tohoto přístupu nacházíme v německém romantismu J. G. Fichteho, J. G. Herdera, pro nějž byl národ synonymum pro jazykové skupiny, které mají společné myšlení a vědomí pospolitosti. Pojem „primordialismus“ byl poprvé použit po druhé světové válce C. Geertzem. V jeho pojetí se jednalo o převládající, nevyřčené vztahy ke konkrétnímu druhu sociálních spojení. Zařadil mezi ně – u každého člena – náboženství, jeho rasu, nebo kulturní základ. Důležitou charakteristikou je, že tyto vztahy jsou jedinečné, vrozené a nedají se nijak změnit (Greetz in Vaďura 2007:12). Zastánci tohoto směru přichází s kritickým názorem na naturalistický a statický pohled na etnicitu a laxní vysvětlení

moci v těchto vztazích. Široké vlny migrace, jež proběhly během kolonizací a následné dekolonizace, společně s promícháváním etnik skrze manželství v nynějším světě podkopaly pohled na etnické komunity jako nemateriální, diskrétní a přetrvávající jednotky (Hutchinson, Smith 1996: 8). Princip je však nedostatečný ve vysvětlení, jak dané etnické skupiny vznikají a jakým způsobem, a hlavně proč dochází k jejich změnám (Vaďura 2007: 13). Primordialismus etnicitu mystifikuje do věcí, jako jsou přírodní či duchovní jevy, které existovaly a vždy existovat budou (Coughlan, Eller 1996: 50).

1.1.2. Instrumentalismus a konstruktivismus

Názor instrumentalistů je naproti tomu postaven na základu, že etnická identita je výtvořem postupné socializace. Členové společnosti jsou schopni úmyslně určit a ovlivnit vztah k danému etniku a případně dokonce i změnit svou etnickou příslušnost (Vaďura 2007:14). Konstruktivismus je pokračování instrumentalistické doktríny, která v sobě zahrnuje podněty z ostatních oborů. Etnická identita je stále vnímaná jako produkt strukturálně a okolnostně podmiňujících střetů o životně důležité zdroje. Dalším bodem charakteristiky je její důležitost sama o sobě. Jedinec je připoután k určitému etniku nejen zvážením možností pro a proti, ale taky zde hraje role rovina emocionální, kterou si jedinec neuvědomuje. I tento vztah je však ovlivňován uvažováním jedince a také proměnami a okolnostmi probíhající kolem něj (Tamtéž).

Jedna z hlavních myšlenek instrumentalistů je sociálně ovlivněná povaha etnicity. Tím je myšlena individuální schopnost jednotlivců „cut and mix“, tzn. využití prvků z jednotlivých etnických dědictví k vytvoření vlastní identity sebe samých nebo celé skupiny ⁶ (Hutchinson, Smith 1996: 9). Instrumentalisté berou etnicitu jako společenský, politický a kulturní zdroj pro různé zájmové stavové skupiny. První z nich se orientuje na soutěžení na vysokých postech o zdroje a nabízí tak možnou manipulaci se symboly, jež je nutná pro získání podpory většiny a s ní spojených politických cílů. Druhou z nich je poté plán elit na maximalizaci vlastních preferencí pomocí osobních, racionálních rozhodnutí, které si vyžaduje daná situace (Hutchinson, Smith 1996: 8-9). Úvahy tedy vychází z předpokladu, že mezi-etnické vztahy jsou vyžívány elitou a většinovým zastoupením společnosti ke zlepšování svého statutu ve společnosti (Vaďura 2007: 16). Nevýhodou tohoto přístupu je, že své zájmy staví na materiálním

⁶ Pátrání po jejich identitě je oddělilo od vlastních základů. Hrozí nebezpečí zanedbání širšího kulturního prostředí, ve kterém dochází k elitní konkurenci a také racionální maximalizaci svých preferencí (Hutchinson, Smith 1996: 8-9).

základě a také neberou vážně pocit zúčastněných ohledně stálosti svých etnik (Hutchinson, Smith 1996: 9). Typický instrumentalistický závěr, že elity podněcují konflikty pro své vlastní společenské povýšení, není dostačující. Oba konce společenské pyramidy jsou v neustálém kontaktu a mohou konflikt neustále ovlivňovat (Tesař 2007: 118).

1.2. Etnicita

Co je etnicita, jak je etablována a čím je utvářena? Jedná se o vlastnost, se kterou se rodíme, nebo si ji osvojujeme teprve v procesu socializace? (Vaďura 2007: 9-10). Stejně jako u definice etnického konfliktu i zde zastřešující, obecná teorie chybí. Etnicita může nabývat mnoha forem. Ideologie založené na etnickém podkladu zdůrazňují společný původ mezi jednotlivými členy svého společenství (Eriksen 1996: 29). Tyto formy – struktury – nejprve ve větší či menší míře určují omezení, dle kterých se jednotlivci začínou chovat (Hechter 1996: 90). Identifikace na etnickém základě není tak soudržná. Charakter těchto identifikací je kontinuální a časem se mění v různé míře vzhledem k postupným změnám - etnika mohou například zanikat díky asimilaci. (Shah 1994: 185). Často jsou popisovány více vlastnosti a účinky etnicity, než pojem samotný (Tesař 2007: 55).

Koncept etnicity je sám závislý na několika dalších termínech, mezi ně patří *etnická skupina*, což je kolektivní záležitost a *etnická identita*, řadící se výlučně do psychologie jednotlivého člena skupiny. I když se jedná o abstraktní termín, má svou objektivní a subjektivní stránku⁷ (Vaďura 2007: 10). Etnická skupina a identita musí mít vědomou hodnotu pro sbírku lidí, aby se rovnaly etnicitě (Enloe 1996b: 197). Pokud se pozastavíme u subjektivní složky, Joshua Fishman rozebírá její podstatu z více filozofického hlediska. Etnicita je pokaždé aplikována jako důkaz příbuzenství, pokračování, jehož jsme součástí, stejně jako ostatní, kdo sdílí z generace na generaci vazby ke společné historii a předkům. Dle něj se jedná o součást našeho „bytí“ na tomto světě. Etnicitu považuje za garanta věčnosti, překračuje smrt a slibuje věčný život skrze hmatatelnou demonstraci rodinných kořenů a udržování linií. Autor si však uvědomuje, že i přes silnou duchovní podstatu etnicity je biologická složka jednou z nejsilnějších vlastností každé etnické větve a povědomí o této složce většinou vede k socio-kulturní konsolidaci (Fishman 1996: 63-4).

⁷ Mezi objektivní můžeme zařadit instituce a tradice (obřady, tance aj.), do subjektivní složky pak názory, hodnoty a vzorce chování předávané mezigeneračně a upevněné mezi členy skupiny (Vaďura 2007: 10).

Samotný termín „etnicita“⁸ si prošel historickým vývojem a jeho složitost v určitých obdobích zde nebudu rozebírat, jelikož to není záměrem práce. Předložím však určité jeho atributy, které jsou většinou přijímány jako platné rysy etnicity:

- Kolektivní jméno – označení, ke kterému se mohou jedinci hlásit
- Kult předků, který se týká daného etnika (nemusí být podložen reálnými fakty, může se jednat o smyšlenou, či vymyšlenou událost), hlavní je zde cit k něčemu, co etnikum spojuje
- Společná historická zkušenost
- Součásti sdílené kultury
- Solidárnost určité části populace konkrétního etnika (Hutchinson, Smith 1996: 6-7)

Soudobá etnicita je výsledkem usilovné interakce mezi etnickými uskupeními a nikoli výsledek dokonalého separatismu (Cohen 1996: 83). Pro lidi je však přirozené chovat se zaujatě, ke členům své skupiny, jež považujeme za vlastní. Chováme se k nim odlišněji než k ostatním. Společnost plnou interakcí se snažíme zjednodušit a vysvětlit pojmy „*my*“ a „*oni*“ (Tesař 2007: 66). Tyto dva termíny: „*in-group*“ a „*out-group*“, čili „*já-my*“, „*my-oni*“, nesouvisí pouze s etnikem, ale s jakoukoliv jinou skupinou. Lidé mají přirozený sklon hodnotit členy vlastních skupin pozitivněji a ostatní diskriminovat. Vytváří to zřetelné hranice, čímž vznikají stereotypy, které můžeme nazvat ustálenými zjednodušenými popisy složité reality, jež nás obklopuje⁹ (Tesař 2007: 66-67). Hranice mezi skupinami jsou těžce prostupné pro nečleny a každá je specifická svými požadavky na asimilaci nových jedinců (Eriksen 2007: 21). Tyto hraniční znaky říkají, kdo je členem skupiny a jaké minimální kulturní znaky jsou zapojeny do členství. Rozdíly musí být patrné i pro nečleny. Nejběžnější bývá příbuzenství, jedná se o předpokládanou biologicky sestupnou jednotku skupiny¹⁰. Tím skupinu symbolizuje a zároveň utváří. „Tradice je minulostí kultury, protože tato minulost je považována za spoj přítomnosti a budoucnosti“ (Nash 1996: 27).

⁸ Pojem se poprvé objevil v oxfordském naučném slovníku v roce 1953 (Vaňura 2007: 11).

⁹ Ty poté používáme ke zvýraznění rozdílů. Posilují pozitivní vazby směrem dovnitř do skupiny a agresivní směrem ven (Tesař 2007: 67).

¹⁰ Někdy však na povrch být viditelné nemusí, může se jednat o: rituály, specifická tabu aj.) (Nash 1996: 25)

Etnické skupiny lze považovat za ohrožení bezpečnosti. Státy se bojí o svou vnitřní strukturu, která může být narušena neshodami mezi odlišnými etniky¹¹ (Ryan 1994: 191). Dominantní skupiny mají mimořádná oprávnění k fungování jako strážci hodnotového systému, mohou také rozdávat odměny¹² za dílčí úspěchy, či chování (Schermerhorn 1996: 17). Toto vedení jednou skupinou však může být důvodem pro střet zájmů, či samotný konflikt. Etnicita v moderní době se stala úmyslně manipulovatelným, všeobecným a dynamickým sociálním faktorem, který vedl k zneužívání těchto rozdílů (Fishman 1996: 64).

S etnicitou jsou úzce provázány pojmy rasa a etnická skupina, proto považuji za důležité, abych je v následujících podkapitolách uvedl a pokusil se vysvětlit jejich problematičnost a umístění v rámci mé teorie.

1.2.1. Rasa

Fyzický vzhled dříve umožňoval okamžité rozeznání člena cizí skupiny bez přímého osobního kontaktu. Rozlišování lidí podle vzhledu – nejčastěji podle barvy pleti – bylo řízeno předpokladem, že společný vzhled souvisí s držitelem stejné kultury (Tesař 2007: 35). Pojem rasa – sám postrádá přesné vymezení - je charakterizován tělesnou rozdílností členů určitého etnika. Tato odlišnost je všem členům etnika společná a je spojená s předpokladem odlišnosti psychické (Tesař 2007: 35).

Robin Williams chápe rasu jako specifický druh etnicity. Rasou rozumí na první pohled viditelnou odlišnost od ostatních. Nejedná se podle něj však o znak, který by nám pomohl určit, k jakému etniku patříme. V dnešním světě proto nesmíme vycházet z předpokladu, že etnická odlišnost znamená automaticky příslušnost k dané kultuře, či civilizaci (Williams in Vařura 2007: 18). Eriksen na druhou stranu vidí v rase pochybnou pojistnou hodnotu, jelikož moderní genetika nemluví o rasách¹³. Hodnotu samotného pojmu však nesnižuje, pokud podává informace o lidské činnosti. Na této úrovni existuje rasa jako určitý sociální konstrukt, ať už má, či nemá „biologický“ základ. Je však obtížné odlišovat mezi rasou a etnicitou. Rasa může, ale nemusí být součástí etnických ideologií a její přítomnost či absence není rozhodujícím faktem (Eriksen 1996: 29).

¹¹ Jako řešení zde autor předkládá možnost posílení státu skrze určitá opatření, kterými by např. umožnil etnickým hnutím právo na kulturní projevy, nebo přijal odtržení od státu, za účelem vytvoření méně konfliktní entity a mohl tak lépe konkurovat svým rivalům (Ryan 1994: 191).

¹² Pozice ve státním aparátu, či jinak vysoce postavená místa (Schermerhorn 1996: 17)

¹³ Z důvodu neustále probíhajícího křížení a spojování ras, nelze mluvit o pevných hranicích mezi nimi. Jako další důvod definuje, že distribuce dědičných fyzických rysů nesleduje jasné hranice, jedná se díky tomu o větší variabilitu, než se zaměřit pouze na variabilitu mezi dvěma skupinami (Eriksen 1996: 29).

1.2.2. Etnická skupina

Etnická skupina se vytváří v našich hlavách a představách, není statická a trvalá, jedná se časem a okolnostmi o lehce změnitelnou záležitost (Tesař 2007: 22). Obecná definice je postavena na faktu, že žádný speciální atribut není celou po celou dobu asociován všem etnickým skupinám, musí zde být určující atribut, díky němuž se skupin dokážou odlišit od ostatních. Může to být například: jazyk, náboženství nebo území, kde etnikum žije¹⁴ (Brass 1996: 85). Následujícím bodem transformace je osvojování sociálních, ekonomických a politických práv pro členy skupiny nebo pro společenství jako celek (Brass 1996: 87). Pokud se etnické skupiny začnou spojovat, přenášejí své problémy do politické sféry (Shah 1994: 184). Když uspějí skrze vlastní úsilí a dosáhnou zachování práv politickým jednáním a politickou mobilizací, překročí svůj etnický původ a začnou se etablovat jako národnost (Brass 1996: 87). Tento odkaz můžeme vidět i ve vnitrostátní politice zabývající se menšinami. V komunistických státech byly jako „národy“ uvedeny společenství s vlastním národním státem, další, bez něj byly etnickými skupinami. (Tesař 2007: 19).

Plně etnická společnost je takto označena ve chvíli, kdy jsou ve jménu její identity podávány různé nároky¹⁵. Pokud začnou být splňovány a také udržovány její požadavky týkající se politických práv, můžeme hovořit o národnosti. Snaží se tedy prosadit práva občanská, rovný status, nebo ochranu své kultury. Jde sice o požadavky vznášené jménem skupiny, důraz je však kladen na individuální práva jednotlivců (Vaňura 2007: 19-20).

Nesmíme však nabývat dojmu, že skupina je homogenní uskupení. Lidé bývají vztaženi do jednání automaticky, podřizují většinovému chování své osobní preference. Ani názorově tato jednodušnost není stoprocentní, i když snaha dávat najevo argumentační homogenitu je na prvním místě (Tesař 2007: 48). Úspěch menšin může vyvolat zášť vedoucí k nepřátelství (Sowell 1994: 178). Konflikt zde funguje jako určitý spojující a posilující prvek – vytváří silnější vnitřní jednotu skupiny. Postojově a názorově se začnou přibližovat i její členové. Tento proces vrcholí, když skupina působí navenek dojemem jednoty (Tesař 2007: 48). Tato jednotu dále polarizuje společnost – polarizaci kromě etnických elit, prosazující své zájmy a etnických aktivistů, vedených emocemi posiluje i společná historická paměť, pověsti a emoce (Tesař 2007: 135). Polarizace

¹⁴ Jedná se však o velmi úzkou definici. Toto vymezení má své problémy, zaměřuje se pouze na omezenou, endogamní a kulturně soudržnou etniku. Většina etnik jsou komplikovaná společenství (Tesař 2007: 19).

¹⁵ Sociálně-ekonomické, kulturní i politické (Vaňura 2007: 19)

následně posiluje nedůvěru. V rozdělené společnosti je sebemenší událost způsobená druhou stranou brána negativně. Posiluje navíc společnou historickou paměť, a navíc skrze tyto události dochází k potvrzování a vyzdvihování všeho, co do této doby bylo bráno jako nejasné, či nereálné (Tamtéž).

1.3.Nacionalismus

Naproti etnickým skupinám můžeme postavit národní či etnonárodní skupiny. Ty na rozdíl od předešlých chtějí získat pod společnou kontrolu veřejné vzdělání, oblasti sociálního života, politický systém, nebo jeho územně-administrativní část. Jedná se o proces dosažení a následného udržení národa, se všemi jeho právy a povinnostmi. Argumenty založené na etnické a národnostní odlišnosti jde buď chápat jako dvě kvalitativně rozdílné oblasti, nebo jako dva stupně se stejnou vahou v procesu zrovnoprávnění menšin (Barša 1999: 79). Členové národa se oproti příslušníkům rodin nebo kmenových systémů nemusí nijak značit, a přesto zde existuje povědomí, že jsou členy určitého společenství. Národ je navíc úzce spojen s požadavkem suverenity – prostor pro konflikt za zrovnoprávnění národů, díky zhroucení velkých velmocí. (Vaďura 2007: 15). Jedni tedy redukuje nacionalismus na pouhou ideologii, dle druhých je zde nutný předpoklad spojený se sociálními strukturami moderní společnosti. Elieh Kedourieh, Hans Kohn nebo Alain Finkelkraut považují nacionalismus za chybnou cestu, jež vnikla v důsledku modernizace (Barša 1999: 19).

Na druhé straně stojí názory Ernesta Gellnera, Benedicta Andersona, Anthonyho Giddense, podle kterých nichž je nacionalismus nezbytnou stránkou modernizace (Tamtéž). Benedict Anderson zmiňuje, že nacionalismus a pocit patřit k určité etnické skupině staly pojmy čistě moderními, jelikož jejich podoba se nedá porovnávat se vztahem pre-moderního člověka ke svému etniku či národu (Vaďura 2007: 15). Gellner považuje nacionalismus za výsledek určitých podmínek ve společnosti. Podle Gellnera, a v tom je jeho originalita, je nacionalismus nutným důsledkem určitých konkrétních společenských podmínek. Národy podle něj vznikly na základě nacionalismu jako politické ideologie a ne naopak, že národy jsou nutným předpokladem pro vznik a následné bytí národů¹⁶ (Musil 2003: 8).

Nacionalistické ideologie vycházejí z minulosti a jsou zaměřeny na zlepšení budoucnosti. Zájem o dějiny vstupuje do popředí, nemusí to být celková historická

¹⁶ Kritikou tohoto přístupu je jeho přílišná neutralita a instrumentálnost. Nesnaží se vysvětlit hluboký význam identity a její ztotožnění. Dalším bodem proti byla neschopnost vysvětlit, proč z mnoha kultur existujících v době preindustriální uspěly a vytvořily národní státy pouze některé (Musil 2003: 9-10).

zkušenost, může se jednat jen o určitý bod, či průběh určitého časového úseku historie (Tesař 2007: 58). Členům konkrétního národa tak vedle soudržnosti dává důvod k požadavkům na sebeurčení (Tesař 2007: 58). Body, které zůstaly v historii, prošly a procházejí neustálým filtrem, tzv. kolektivní pamětí. Ta je výsledkem komunikace mezi členy skupiny nebo národa a jejich pamětí. Kolektivní paměť slouží k zachování pomyslné hranice mezi jednotlivými skupinami. Má často konfliktní ráz a hraje podstatnou úlohu ve střetech založených na etnické odlišnosti (Tesař 2007: 148). Kořeny nacionalismu sahají do historie a mají citelný význam. Na druhé straně je fakt, že tyto historické kořeny nebyly poskytnuty všem, a proto se nevyskytuje všude (Gellner 2003: 25-6). Nacionalismus se stal politickým principem. Učinil z kulturní příbuznosti hlavní společenský vztah. Přes rozdílné existující vztahy mezi členy společenství, jejich legitimita záleží na členství ve skupině. Tito členové ale musí patřit ke stejné kultuře - národu. (Gellner 2003: 17).

Předpoklad stojící v pozadí nacionalistického vnímání světa je etablovaný centralizovaný stát. „Stát sám se ale nevyskytuje univerzálně: existují například kmenové společenství bez státu, jejich řád udržuje mocenská rovnováha mezi jednotlivými složkami kmene, nikoli nějaké centrální instituce (což je mechanismus, který máme sklon považovat za samozřejmý. Nacionalismus nejenom vymezuje hranice jednotek, ale zároveň předpokládá, že daná jednotka má institucionální vedení (stát) a její hlavní starostí je, aby místa v tomto institucionálním mocenském centru obsazovali členové „národní“ kultury, tj. kultury, která jednotu definuje“¹⁷ (Gellner 2003:19). Pokud tedy existují společnosti bez existujícího státu, čili vycházíme z předpokladu, že státy nejsou univerzální, nemůže být ani nacionalismus univerzálním (Gellner 2003: 21).

Důležitým bodem se stává etnické a národní vědomí. John Hutchinson tvrdí, že národy vznikají na etnicky založených konfliktech (Hutchinson in Tesař 2007: 59). Národ se může definovat v podobných hranicích, které jsou určovány etnickými skupinami, to, co je drží pohromadě, není však biologický původ, ale čistě symbolické hledisko. V multietnickém SSSR nahradil mýtus o biologickém prapůvodu postkoloniální odboj, boj za nezávislost a politické sebeurčení (Tesař 2007: 59).

¹⁷ Tato definice však předpokládá existující stát, tzv. univerzální instituci lidské společnosti. Je zde však problém: státy ve skutečnosti univerzální nejsou. Leckteré společnosti dokážou udržovat řád, aniž by měly k dispozici instituce k jeho vynucování. (Gellner 2003: 19).

Nacionalismus se stal nevyhnutelným dopadem, či určitým opravujícím prvkem sociálních vztahů. Ty jsou dle Gellnera díky nahodilosti našimi vlastními – platí pro ně všeobecná rozšířenost. Mají na nás silný vliv a dokážou se dostat do všech součástí našeho života (Gellner 2003: 25). Formování a vznik států je proces nikdy nekončící, má svá specifika a je jedinečný v každé části světa (Baar 2002: 41). Rozdílnost mezi etnickou pospolitostí a národem může být malá z pohledu jejich členů. Patrný rozdíl však můžeme spatřit ve faktu, že národ je i politickým útvarem (Tesař 2007: 58). Nejvíce hodné se proto jeví hovořit o organizacích etnonacionálních – spojuje předpoklad etnické sebeidentifikace a vysokou míru uvědomění i politické cíle (Tesař 2007: 60). Stejným prvkem etnických a nacionalistických ideologií je jejich zdůraznění kulturní podobnosti svých přívrženců společně s vyhrazením hranic proti ostatním (Eriksen 1996: 30).

1.3.1. Kultura

Po konci studené války se kultura dostala mezi hlavní síly, jež dokážou jak sjednocovat, tak rozdělovat společenství (Huntington 2001: 14). Kultura je nedílnou součástí „výbavy“ lidského druhu, jedná se o sdílený způsob vyjadřování, mimiku, gesta aj. Stejně jako kořeny pro nacionální hnutí nebyly poskytnuty všem, i zde vidíme mnohé odlišnosti. Kultura vyniká svou možností přenosu různých atributů a chování mezigeneračně. Přenos poté není geneticky podmíněn (Gellner 2003: 15) Schopnost přijmout kulturu jako svou však určité genetické předpoklady vyžaduje, současně však schopnost přijmout dané atributy a chování – kulturu – neznamena, kterou určitou kulturu na konci přijmeme za vlastní (Gellner 2003: 16). Kulturní rysy často mohou přesahovat etnické hranice. Důležitým však zůstává, že členové, kteří danou kulturu přijali za svou, ji považují za originální a samostatnou. Hranice mezi nimi nemusí být vždy vyčleněny stejnými charakteristikami (Tesař 2007: 22). Při definování své vlastní identity se odvoláváme na své předky, náboženství, dějiny, identifikujeme se s kulturně určenými skupinami či etnickými společenstvími. Politiku poté používáme k vydobytí vlastních cílů ale také k výše zmíněné sebeidentifikaci (Huntington 2001:14).

Společnosti nejsou charakterizovány pouze kulturou, ale i organizací jedinců. Skupina není pouhým součtem jedinců, je naopak společenství, kde členové mají určité pozice, přinášející očekávání, práva ale i povinnosti a odměny (Gellner 2003: 17). Až v situaci, kdy jednání jednotlivců začíná být koordinované, a členové začínají spolupracovat, můžeme mluvit o skupinovém jednání (Tesař 2007: 47). Kultura a

organizace se stala nedílnou součástí sociálního života. V nové mobilní společnosti na sobě nemohou být nezávislé. Společnost pak sdílí jednu kolektivní vysokou kulturu a používá ji jako hlavní nástroj pro svou aktivitu – definuje a vymezuje své členy kulturou a ne statusem, případně schopností prokázat své individuální kvality, abychom byli přijati t k dané kultuře. Členstvím v tomto společenství vyžaduje tedy určité předpoklady a stává se významným majetkem každého z nás. Hlavním politickým zájmem jednotlivce se stává zabezpečení své kultury v souladu s vysokou kulturou byrokratických institucí, kterými je obkloповán. Pokud nastane střet zájmů mezi těmito dvěma instancemi, má jedinec tři možnosti, buď se asimiluje, nebo se stává nacionalistou. Posledním východiskem je spojení obou dohromady (Gellner 2003: 95). Mnohé politické elity berou národní kultury k záštitě vlastních činů - ospravedlnění válek za samostatnost, útisku národnostních menšin¹⁸. Existuje mnoho kulturních znaků, které se dají zneužít. Tento střet se může lehce opakovat, jelikož kultura není nijak stálá, je proměnlivou záležitostí (Eriksen 2007: 18).

1.4. Konflikt

V sociologii existují tři základní dimenze mezilidských interakcí: spolupráce, soutěž a konflikt. V následující kapitole se budu detailněji zabývat pouze jednou dimenzí a to konfliktem¹⁹ (Tesař 2007: 25). Aby konflikt vznikl, musí dojít k určitým událostem, na které naváže mobilizace společnosti. I když společnost má schopnosti k mobilizaci, není zde vždy nutný vztah. (Tesař 2007: 79). Základem pro společenskou mobilizaci jsou ostré hranice sporu. Etnicita není však jedinou hybnou silou, dalšími jsou například: náboženské, nebo rozdělení na město-venkov (Tesař 2007: 75). Konflikt je jen jeden ze tří možných vyústění mobilizace, dalšími dvěma jsou etnická solidarita a etnický antagonismus²⁰. Moderní konflikty – ať už etnické, či na jinak rozpoutané – se začaly lišit od předchozích, nezasahují pouze bojující strany ale i civilní obyvatelstvo (Waisová 2005: 17).

Mezinárodní vztahy byly oblastí, kde dominovaly suverénní státy. Dodržování pravidel hry – ústavy, zákonů, či jiných ustanovení – zaručuje snížení a rovnoměrné rozložení rizik. Tento rámec pomáhá ke stabilizaci a průběhu soutěže. Pokud aktéři shledají pravidla za omezující, vzájemné vztahy se změní a nastává konflikt. Důležitým

¹⁸ „Nejsou to objektivní kulturní rozdíly, co vytváří etnické konflikty, ale spíše ideologie zabývající se významem a důležitostí těchto rozdílů“ (Eriksen 2007: 19).

¹⁹ Druhé dva termíny rozebírá Filip Tesař v díle *Etnické konflikty* z roku 2007 na stranách 24-33 (Tesař 2007: 24-33).

²⁰ Vyjádřený skrze symboly, ideologii (Tesař 2007: 75).

předpokladem pro konfliktní řešení je, že výsledek nebude a nemůže být zrušen. (Tesař 2007: 26). Pojem konflikt má však mnoho významů, dá se chápat jako typ chování, nebo určitý druh činnosti, ne vždy nese prvky ozbrojeného násilí²¹ (Waisová 2005: 35). Všeobecně můžeme říct, že má 4 základní rysy: Za 1. účastníky, kteří 2. konají, aby byly 3. prosazeny jejich cíle, tyto cíle jsou 4. neslučitelné (Tamtéž). Dáme-li dohromady všechny 4 výše uvedené rysy, jsme schopni definovat konflikt jako „sociální situaci, kdy v totéž okamžiku minimálně dva aktéři usilují o získání téhož statku – tohoto statku není dostatek, aby uspokojil poptávku obou (všech) aktérů“ (Tamtéž).

Během konfliktu se jedinci či společenství zaměřují spíše na ostatní konkurenty než na samotné dosažení cíle. Důležité je odstranění nepřátel a poté až cíl, „to označujeme jako přímý otevřený konflikt, pro jeho povahu se mu říká také násilný. Meziskupinový konflikt zahrnující střetnutí ozbrojených sil bývá označován jako ozbrojený. Rozlišuje se konflikt nízké intenzity a vysoké, statistickou hranicí mezi nimi je číslo jeden tisíc obětí ročně (Tamtéž 2005: 35).

Etnické konflikty mívají nejvíce pozornosti, ale jedná se o konflikty dle této typologie nepřímé. Nepřímý konflikt má původ ve snaze jednotlivců, či skupin získat nebo prosadit svůj zájem, způsobem, který brání ostatním konkurentům v jeho dosažení (Tesař 2007: 26-7).²² Konflikty etnické většinou vycházejí ze soutěže, například ovládnutí území Etnický konflikt je působení dvou, nebo více skupin, jednotlivý členové nejsou hodnoceni dle jejich činů, ale bývají považovány za dílčí od skupin (Tesař 2007: 27). V konfliktu hraje roli několik okolností (Waisová 2005: 36):

- Pozadí konfliktu - historie vztahů skupin účastnící se konfliktu
- Určení druhu účastníků – státy, hnutí za nezávislost
- Příčiny střetu – proč konflikt vůbec započal
- Kontextu – kteří aktéři jsou doopravdy zapojeni, kdo se snaží nalézt konstruktivní řešení nebo konflikt podporuje (Tamtéž)

Období po konci studené války se vyznačuje snížením počtu zástupných válek. Začaly však vznikat konflikty za identitu – etnickou, náboženskou – za sebeurčení nebo získávání suverenity (Tomeš 2007b: 127). Soudobé konflikty nemají jen jednu hlavní

²¹ Jedná se o diplomacii, sankce, demonstrace, bojkot, propagandu (Waisová 2005: 35).

²² „V mezinárodních vztazích se ještě rozlišuje násilný konflikt vnitřní (internal, intrastate) a vnější (externat, inter-state)“ (Tesař 2007: 27). Etnické konflikty se řadí obvykle mezi vnitřní (Tesař 2007: 27)

příčinu a aktéři sporu mají širší zájem. Jedná se tedy o multikauzální jevy (Waisová 2005: 40).

Cílem této kapitoly bylo objasnit složitost definování pojmů etnicity, nacionalismu a dalších, společně s jejich významem v teorii etnického konfliktu, pomocí které se v následující části snažím dokázat, zda etnicita byla hlavním důvodem prvního Rusko-Čečenského konfliktu, či podle jednoho z dílčích přístupů této teorie instrumentalismu, pouze nástrojem pro vytvoření aktérů konfliktu. Došlo k vytyčení čtyř skupin faktorů a jejich podskupin, které byly při analýze nalezeny v historických, politických a ekonomických oblastech v námi zkoumaných Čečensko-Ruských vztazích.

K základním přístupům patří primordialismus, který počítá s etnicitou jako vrozenou složkou naší osobnosti. Dle V.Vad'ury se jedná o sjednocující prvek, který je silnější než ostatní modely, dle kterých se ve společnosti definujeme, není však dostačující, neříká, jak dané etnické skupiny vznikají, nebo jak se mění v průběhu času. Druhý přístup považuje etnicitu za ovlivnitelný faktor, který je formován v průběhu socializace a našeho vědomého počínání. Tento přístup také popisuje, jak je možné etnicitu využít ať už ke zlepšení svého společenského postavení, nebo dosažení jiných cílů. Instrumentalismus také má své nevýhody. Jeho zájmy jsou postaveny převážně na hmotných statcích.

2. Příčiny první Rusko-Čečenské války

V následujících podkapitolách se zabývám konkrétním konfliktem – první Rusko-Čečenskou válkou – na kterém jsem se na základě teorie etnického konfliktu a z ní vycházejících čtyř skupin faktorů pokusil objasnit, jakou roli hrála odlišná etnicita mezi ostatními příčinami. V první podkapitole s názvem historické pozadí konfliktu je analyzován *Kulturně percepční faktor* s jeho dílčími podskupinami: *předchozí válečná historie, problematické vztahy mezi skupinami a demografické změny* (Brown in Vaďura 2007: 22). Zařazení této kapitoly na první místo má své opodstatnění – seznámí čtenáře s komplikovaným vývojem vzájemných vztahů a také umožní pochopit dále rozebírané podkapitoly, jelikož se jich události z Historického pozadí konfliktu přímo, či nepřímo dotýkají. V této kapitole budou také popsány zmíněné „*grievence*“ (křivdy) z přístupu Johna Mullera (Muller in Šmíd, Vaďura 2007: 20)

2.1. Historické pozadí konfliktu

Konflikt, který je světu známý jako „první Rusko-Čečenská válka“ je složitým úkazem, jehož kořeny sahají hluboko do historie. Je těžce odhadnutelné, co můžeme označit za nejvíce problematickou zkušenost pro čečenskou společnost v Čečensko-Ruských vztazích. Dle T. Šmída, E. Souleimanova a E. Dilbaziho jsou jedny z nejzávažnějších problémů spatřovány v 19. století (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2011: 185). Kavkaz byl patrně jedním z regionů euroasijské části světa, jež byl postižen nejvíce tím, co se v posledních desetiletích nazývalo „*The New World Disorder*“, společně s Jugoslávií se staly tyto regiony nejvíce zasažené etno-politickým konfliktem a ozbrojenými střetnutími (Cornell 2001: 1).

Předešlá zkušenost obou stran se může výrazně ovlivnit pravděpodobnost vypuknutí občanské války. Po předchozích bojích zůstávají také jeho účastníci – veteráni – jejich zkušenosti s vedením boje a znalostí nepřítele, či pouhou podporou nenávisti druhé strany mohou napomoci v nově vznikajícím konfliktu (Vaďura 2007: 33). Kavkazskocentristické vnímání světa bylo utvářeno celá staletí tradicemi, kulturou a mravy předávané mezigeneračně. Zřídka mají příslušníci více než padesáti etnik společnou dobovou mentalitu, kroje, tanec a určitý nadnárodní, nenáboženský pocit sounáležitosti – příslušnost k velké vlasti. Oblast Kavkazu je tedy opravu specifická (Souleimanov 2011: 21). Pokusy cizích národů²³ ovládnout a podrobit si dané území

²³ Řeků, Římanů, Byzantské říše, Arabů, Mongolů, Turků, Peršanů, Rusů (Souleimanov 2011: 22)

vždy naráželo na tvrdý odpor. Jakýkoliv cizí pokus dobýt toto území znamenal změnu ve stylu zdejšího života (Souleimanov 2011: 22). Tyto konflikty se začaly promítat do vědomí lidí, ze kterého se postupem času stalo vědomí kolektivní. Kolektivní vědomí společenství ve vztahu k ostatním je ovlivněno právě předchozími zkušenostmi²⁴ (Vaďura 2007: 33).

Čečenci se řadí mezi jeden z nejstarších autochtonních²⁵ etnik Kavkazu. „Patří ke kavkazsko-balkánskému typu europoidní rasy. Mluví čečenským jazykem, který s příbuzným jazykem sousedních Ingušů a severogruzinských Kistinců/Bacbiců tvoří tzv. vajnašskou větev nachsko-dagestánské skupiny kavkazské jazykové rodiny“²⁶ (Souleimanov 2011: 23). Čečenci sebe nazývají „Nochči“²⁷ (Souleimanov 2011: 94). Spolu s Inguši jsou označováni za Vajnachy (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 186). Mezi jedny z prvních zmínek, které máme o předchůdcích Čečenců, patří ty z Arménské geografie Anija Šikariciho, pocházející ze 7. století. Následné zmínky jsou datovány do 13. a 14. století a pocházejí z gruzínských letopisů. Informují o „Dzurcích“, pod tímto společným označením bychom ve středověké Gruzii našli vajnašské kmeny (Souleimanov 2011: 24). Čečenský lid neměl v průběhu dějin stát ani panovníky²⁸ jediný pokus o království ve 14. století – Simsir – byl krvavě potlačen. Po tomto potlačení se nesmířili s nadvládou Ruska a začali se stěhovat do hor (Souleimanov 2011: 25).

Zmíněné dobovatelské tendence velkých mocností měly jasný cíl, uzurpovat si strategicky významné území. Zásadním problémem se zde tedy stává spor o území. Je jistě zapotřebí zmínit, že ke konfliktům nemuselo docházet, pokud by zde byl prostor k dialogu obou stran²⁹ (Vaďura 2007: 33). Dalo by se říci, že kromě pár časových úseků – byly spíše výjimkou – se v oblasti Severního Kavkazu neustále odehrávaly určité formy politického násilí³⁰ (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 185).

²⁴ Deportace prováděné za J. V. Stalina se staly nedílnou součástí tohoto kolektivního vědomí (Gallová, Waal 2000: 71)

²⁵ Původní etnikum, obývající místo svého zrodu (Souleimanov 2011: 23)

²⁶ Turkické etnické skupiny přišly s předky Čečenců do kontaktu ve 2. polovině 1. tisíciletí našeho letopočtu (Tamtéž)

²⁷ Označení „Čečenci“ bylo přijato na přelomu 16. a 17. století Rusy a z ruštiny se následně rozšířilo do světových jazyků (Tamtéž)

²⁸ Většina horských kmenů si nejspíše uchovala samostatnost i v období Alanského království během 10. a 13. století, které se rozpínalo na celém severním Kavkazu (Souleimanov 2011: 25).

²⁹ Vyjednávání na druhou stranu otevírá prostor pro získání podpory mas nacionálně laděnými vůdci (Vaďura 2007: 33).

³⁰ Formou regulérní války, gerilového boje, násilných deportací, organizovaného zločinu či terorismu (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 185).

Konec 16. století znamenal pro Rusy nepatrný úspěch v podobě prvních pevností a kozáckých sídel na čečenském území. Čečenci obývali malé území severního Kavkazu spadající k řece Těrek. V tomto období byly navázány první politické styky – mírového charakteru – později mírové styky slábly, především díky systematickému přesídlování Kozáků do tohoto území³¹. Jejich přítomnost začala vzbuzovat nepřátelské vztahy, jelikož zabírali úrodnou půdu (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 186). Jako jeden z počátečních, důležitých výrazů čečenské nespokojenosti můžeme zmínit povstání vedené šajchem Mansúrem Aldyjským, probíhající v letech 1785-1791. (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 187). Dalším milníkem můžeme označit rok 1816, kdy carem Alexandrem I. byl vrchním místodržícím velitelem Kavkazu jmenován generál Alexej Petrovič Jermolov. Tím začala etapa – co se ztrát lidských životů týká – nejhorší³² (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 187). Nejdůležitějším protiruským odbojářem na straně čečenského národa, ale také jiných národů a etnických společenství severního Kavkazu byl etnikem Avar, pocházející z Dagestánu – imám Šámil. Podařilo se mu založit a postupně rozšířit hnutí odporu. Odboj se dočkal i institucionální formy – v podobě státního útvaru imamátu Čečenska a Dagestánu (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 187). Šámil Rusům dokázal vzdorovat skrze semknutí lidí, které bylo založené na náboženském prvku a v roce 1834 vyhlásil svatou válku *ghazavat*³³. Rusové se svou expanzivní politikou narazili na problém, jako důkaz svědčí i fakt, že institucionalizovaný státní útvar byl jediným, jež dokázal úspěšně vzdorovat, a dokonce se vyprostit z ruské nadvlády (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 187). Šámil se vzdal až 25. srpna 1859, kdy Čečensko bylo opět dobyto a připojeno k Rusku³⁴ (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 188). Po jeho zatčení s ním však bylo zacházeno velmi vstřícně, byl vězněn Alexandrem II., jež byl považován za liberálního vladaře³⁵. Svůj život Šámil dožil v domácím vězení v ruské Kaluze (Souleimanov 2011: 65). Počátek tohoto konfliktu je datován roku 1816 a byl ukončen roku 1864. Dle odhadů stál tento

³¹ Migrace Kozáků měla charakter úniku, než nějaké promyšlené ruské kolonizační politiky (Tamtéž)

³² Jermolov hned po svém jmenování musel čelit čečenskému povstání, to vyvrcholilo v roce 1821 jako protireakce na budování dalších pevností a stěhování dalších Slovanů. Jermolov povstání skrze genocidní taktiku potlačil (Tamtéž).

³³ Šámilovi a jeho odkazu se později věnuje kapitola Náboženské faktory, týkající se islámu a jeho vlivu v prvním Rusko-Čečenské válce

³⁴ Proběhly ještě povstání, počínající lednem 1864 a končící květnem stejného roku, tím byl Kavkaz definitivně ovládnut (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 188).

³⁵ Bylo o něm smýšleno jako o Osvoboditeli, kvůli tomu, že zrušil nevolnictví (Souleimanov 2011: 65)

ozbrojený střet 5 milionů lidských životů, což odpovídalo 30-50% celé populace Kavkazu³⁶ (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 188)³⁷.

Cesta k dalším důležitým událostem Čečensko-Ruských vztahů byla započata únorovou revolucí 1917. Byla spouštěčem naděje, znamenající nezávislost od nadvlády carského Ruska. Tento pocit zavládl po celém Kavkazu, ale stejná nálada byla znatelná i v jiných částech impéria³⁸. Prvotní plán byl autonomní celek ve federativním Rusku, nakonec však padl návrh na úplnou nezávislost (Souleimanov 2011: 79). V roce 1917 se pokusili Čečenci, Dagestánci a Ingušové o vytvoření Horské federativní republiky³⁹, která měla vytvořit stát v hranicích bývalého Šámilova imamátu (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 188). Většinová část aktivních členů politického spektra multietnické republiky – převážně Čečenci a Dagestánci – byla pro variantu znovuoživení tradice Šámiova imamátu – založeného na islámském právu (Souleimanov 2011: 79). Poté, co se stabilizovala ruská centrální moc po revolučním převratu, byly všechny politické aktivity zaměřeny na kavkazský region s cílem podrobit všechny odbojáře nové sovětské moci⁴⁰ (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 188-9) V polovině roku 1919 obsadili oblast severu Dagestánu a Čečenska ustupující oddíly Antona Děnikina, generála carské armády, který nejevil úctu k nově vzniklému islámskému státu. Jeho kroky, jako braní koní, potravin a materiálu, znamenaly zneprátení místních obyvatel. Toto nepřátelství se projevovalo útoky na jeho stanoviště. Následující rok se Čečenci spojili s bolševiky a postavili se na odpor proti Děnikinovi. Roku 1921 se jich zbavili. Netrvalo dlouho a oblast byla opět svědkem obsazení jinou armádou – na území se přemístily oddíly Rudé armády. Tehdy si Čečenci ještě mysleli, že se jedná o spojence (Souleimanov 2011: 80). Komunisté se snažili vést masivní kampaň zaměřenou na zajištění nacionalisticky orientovaných muslimských etnik z oblasti Povolží a severu Kavkazu. Souvisela s tím i výzva „*Ke všem pracujícím muslimům Ruska a Východu*“⁴¹ (Tamtéž). Působení sovětské moci na mezietnické vazby neměl tak zlepšující charakter, jak se mohlo zdát. Leninská politika deklarovala svůj internacionalismus, ideje rovnosti

³⁶ Genocidní prvky konfliktu můžeme spatřit i při bezohledném bombardování hl. města, při první Rusko-Čečenské válce (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 202-12)

³⁷ Podrobněji se historickým vztahům věnuje Emil Souleimanov v knize *Konflikt v Čečensku: Minulost, současnost, perspektivy* (Souleimanov 2011: 48-78).

³⁸ Na jaře 1918, Arménie, Azerbajdžán a Gruzie po složitém vnitřním vývoji vznikly jako suverénní republiky (Souleimanov 2011: 79)

³⁹ Nově vzniklou republiku uznalo Německo, Rakousko-Uhersko, Turecko i Polsko (Tamtéž).

⁴⁰ Nastolení bolševické moci zde nemělo hladký průběh – docházelo k povstáním (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 189).

⁴¹ Její plné znění v knize E. Souleimanova *Konflikt v Čečensku: Minulost, současnost, perspektivy* (Souleimanov 2011: 80)

a bratrství mezi národy Ruska. Existovala zde však výrazná snaha o eliminaci nacionalismu. Později je tato snaha ztělesněna v úplném ničení národnostních identit a pokusu o vytvoření tzv. *homo sovieticus*⁴² (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 189).

Ignorování kavkazské etikety vyvolaly nespokojenosti Čečenců, odvolávající se na svou svobodu. V srpnu 1920 se na to navázaly protibolševické, konkrétněji protiruské protesty a povstání. Čečenci byli potlačeni Rudou armádou a dříve ustanovený Severokavkazský imamát takřka přestal existovat (Souleimanov 2011: 80-81). Následující vývoj je pouze shrnutím událostí.

V roce 1921 byla státnost zničena a vláda emigrovala do Francie, kde se pokusila vládnout z exilu (Kumar 1996: 23). O rok později byla v území Horské autonomní republiky vyčleněna Čečenská autonomní oblast, která se v roce 1934 sjednotila s Ingušskou autonomní oblastí do Čečensko-Ingušské autonomní sovětské socialistické oblasti. Ta po dvouleté existenci získala oficiální povýšení a přijala název Čečensko-Ingušská autonomní sovětská socialistická republika (Souleimanov 2011: 81). Celá 20. a 30. léta společně s první polovinou let 40. se sovětská vláda zaměřovala na prosazení svého záměru pomocí síly. Terčem těchto útoků se stávali často duchovní představitelé – velmi vážení v této oblasti – současně byla prováděna kolektivizace a boj proti buržoaznímu nacionalismu. Jednalo se již v samotné podstatě o nelogický krok, jelikož půda a přírodní zdroje zde patřily obcím a nikoli jednotlivcům, zároveň zde byla netřídní společnost, kde buržoazie prakticky neexistovala (Souleimanov 2011: 81). Každá multietnická společnost má jednu nebo více etnik, náchylnější ke konfliktnímu řešení situací (Enloe 1996a: 282). Protireakcí na zvyšující se státní útlak se stala takřka nekončící řada povstání⁴³ v sovětském Čečensku, ale byla potlačena s brutalitou jednotkami NKVD a GPU⁴⁴ (Souleimanov 2011: 81).

2.1.1. Stalinské deportace, návrat do vlasti a rusifikace

Politika praktikována J. S. Stalinem obsahovala rozpory týkající se idejí o prosazování vlastní identity a realitu značně posunula. S německou invazí do SSSR v roce 1941 byla z pragmatických důvodů upřednostňována ruská národní identita a pravoslavné vyznání. Došlo tak k upozadění dřívějšího internacionalismu a rovnosti národů (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 189). Stalin měl chronickou obavu ze zrady, která by mohla

⁴² Byl definován pouze se sovětskou vlastní a ideologií komunismu, nikoliv však se svým národem, ani náboženstvím (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 189).

⁴³ Probíhající v letech: 1922-1924, 1925, 1928, 1930-1936, 1932, 1940-1944 (Souleimanov 2011: 81)

⁴⁴ Jednalo se o označení pro sovětskou tajnou službu (Idnes 2017).

přijít od neruských národů (Litera, Tejchman, Vykoukal 2017: 30). Důsledkem toho jsme byli svědky, že již ve 30. letech byli Poláci, Němci, Korejci deportováni do Střední Asie. Toto přesídlování bylo pouze preventivní. Ty, které následovaly – po znovudobytí oblastí Rudou armádou – byly Stalinovou odvetou. Odplata se týkala celých národů⁴⁵. Důvodů bylo několik, mezi hlavní však patřila právě zmíněná zrada a spolupráce s Němci. Deportováni byli na Sibiř, nebo do oblastí Střední Asie (Tamtéž). Dalším důvodem měly být teroristické útoky ze strany Čečenců – tento akt byl více odůvodnitelný, skrze mnohá povstání (Souleimanov 2011: 82). Vysídlení přispěly ke špatným mezietnickým vztahům mezi Čečenci a Rusy. Čečenci tento akt interpretují události jako důkaz velko-ruského šovinismu (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 189).

Podklady a plány pro deportaci vznikly ke konci roku 1943, její uskutečnění proběhlo v únoru roku následujícího (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 190). Osudovým dnem se stal 23. únor 1944, kdy většinová část populace Čečenů a Ingušů⁴⁶ byla odvezena nákladními automobily – autonomní oblast tímto činem zmizela. K důkladnosti a připravenosti svědčí i změny jmen okolních měst v této oblasti. Do deportací byli zařazeni i Čečenci žijící v Severní Osetii a sousedním Dagestánu (Ternon 1997: 212-13). Vysídlení bylo prováděno systematicky a s brutalitou. Čečenci se tak stali ve 20. stoletím největším národem, jež byl celý vystaven podobné akci (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 190)⁴⁷. Přesídleny byly všechny vrstvy obyvatel, tisíce lidí po cestě zahynuly na hlad, zimu, nemoci a nelidské zacházení vojáků (Souleimanov 2011: 82). Toto potrestání probíhalo vždy krátkou dobu, jeden či několik dní a drželo se co v největší diskrétnosti před místním i republikovým tiskem (Ternon 1997: 213)

Zvláštním nařízením měli být čečenští a ingušští vojáci válčící v Rudé armádě transportováni také, jejich velitelé, snažící se pomoci, jim měnili příslušnosti na Osetince nebo Dagestánce – nadřízení za to poté byli exemplárně trestáni, většinou popravením. (Souleimanov 2011: 82-3). Tento případ se dá klasifikovat jako typické využití kolektivní viny, motivované v tomto případě odlišnou etnicitou deportovaných národů. Odlišná etnicita Čečenů se tedy stala hlavním prostředkem k určení viníka (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 190). Čečenci byli zbaveni jakýchkoliv osobních dokladů, byla jim vzata i jejich práva – nemohli měnit místo pohybu a v krajnostech ani zaměstnání (Souleimanov 2011: 83).

⁴⁵ Čečenců, Ingušů, Kalmyků, krymských Tatarů aj. (Litera, Tejchman, Vykoukal 2017: 30).

⁴⁶ Čečenci tvořili 50% zdejší populace, Ingušové poté 5,8% (Ternon 1997: 212-13).

⁴⁷ Vedou se debaty ohledně Arménů a některých afrických národů, ale zde šlo převážně o genocidu a nikoli deportaci (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2011: 190).

Rána pro celý národ, která se nikdy nemohla zacelit – takto bychom si mohli představit, co pro Čechence znamenala deportace z roku 1944. Znamenala však mnohem víc, povzbudila pocit ohrožení a následnou pomoc a solidaritu, kterou si Čechenci ve vyhoštění navzájem poskytovali (Tamtéž). Později se toto vyhnanství ukázalo jako důležitý stimul pro udržení a posílení národní – neklanové – čečenské identity a specifického čečenského nacionalismu. Tento konflikt posílil prvky kolektivní identity a společně s územními spory pomohli k vytvoření současných i budoucích meziethnických vztahů (Gherhina, Jigla 2011: 55). Nové generace Čechenců, jejichž rodiče umírali ve vyhnanství ve Střední Asii, byly ještě více ochotné jít do konfliktu – i ozbrojeného – s Ruskem (Souleimanov 2011: 83). Jako důkaz nám může posloužit deportace Čechenských a dalších etnicky odlišných obyvatel sovětského bloku. Byly nařízeny a provedeny etnickými Gruzinci – Stalinem a Berjou, čili také etniky pocházející z tohoto regionu a přesto byly přiřčeny Rusům a jejich dobytelskému smýšlení (Dibalzi, Souleimanov, Šmíd 2007: 192)

Uvolnění poměrů v SSSR po Stalinově smrti v roce 1953 znamenal pro Čechence a ostatní národy pozvolný návrat do své rodné vlasti. Oficiální povolení návratu, bylo datováno ke dni 16. července 1956, kdy podpisem Kliment Vorošilov stvrdil „*Dekret Presidia NS SSSR o zrušení omezení přesídlených Čechenců, Ingušů, Balkarů a karačejevců a členů jejich rodin*“, pocházející od Chruščovova (Cornell in Dibalzi, Souleimanov, Šmíd 2007: 190). Ve skutečnosti k tomu docházelo daleko dříve. Následný návrat se vymkl kontrole. Nedalo se hovořit o rehabilitaci, jednalo se spíše o amnestii⁴⁸ (Dibalzi, Souleimanov, Šmíd 2007: 190). Autonomní oblast, jež byla zrušena roku 1944, byla znovuvybudována v roce 1957. Území tvořící bývalou autonomní oblast bylo po roce 1944 přerozděleno mezi sousedící republiky⁴⁹ (Souleimanov 2011: 84), a proto hranice nebyly v souladu s hranicemi před deportacemi. Sousedské republiky si ponechaly části území, které před deportacemi obývali Čechené a jiná etnika, jež byla také vysídlena (Cornell 2001: 190).

Po návratu a „obnovení“ vlasti nastal nárůst porodnosti, o dva roky po ustanovení republiky tvořili Čechenci již 41% populace. Nenastalo to jen díky vysoké porodnosti ale i kvůli odlivu ruské populace (Dibalzi, Souleimanov, Šmíd 2007: 191). I přes narůstající počet Čechenců, řídila ekonomický a politický život v nově vzniklé republice Slovanská

⁴⁸ Národy, které se vracely, si musely vykupovat vlastní půdu a majetek (Dibalzi, Souleimanov, Šmíd 2007: 190).

⁴⁹ Dagestán, Svavropolský kraj, severní Osetii a Gruzii (Souleimanov 2011: 84)

populace. Existovalo zde znevýhodňování, které časem vedlo spolu s demografickým rozmachem k nezaměstnanosti a hledání sezonních prací v jiných částech SSSR (Cornell 2001: 191).

Dalším problémem se stala rusifikace. Rok po etablování nové republiky, čelili Čečenci a další národy neruského původu propagandistické politice s cílem rusifikovat odlišná etnika. Pro tuto politiku vymezila centrální moc v čele s Chruščovem termín *slijanije* (splývání). Po skončení období vlády Chrušova přišla na řadu politika Brežněvova, a to pod záštitou *sovětizacija* (sovětizace) - jednalo se o kulturní i náboženský tlak prováděný tajnými službami (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 191). Postupným znovubudováním národa, přinášejícím i obnovu náboženského života – i přes snahy KGB tomu zamezit – provázela Čěčence nízká životní úroveň, spojená s jednou z nejhorších zdravotních péčí (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 191) Ve většině vzdělávacích a státních institucí byla povolena pouze ruština jako jediný oficiální jazyk⁵⁰. Vajnachům bylo bráněno v přístupu do vzdělávacích institucí a také na vysoké funkce ve vlastní zemi i po celém SSSR⁵¹ (Souleimanov 2011: 85). Jednalo se o *strukturální násilí*, jehož charakteristikou je nerovný přístup k politické moci, vzdělání, právní ochraně aj., souhrnně řečeno se jedná o omezování lidského potenciálu politickými i ekonomickými prostředky, které jedince obklopují (Vaďura 2007: 40). K těmto diskriminačním procesům se přidala snaha sovětských úřadů o falzifikaci čěčenských dějin. Vrcholem poválečné rusifikační politiky bylo postavení pomníku generála bojujícího roky proti Čěčenské vzpurnosti, muže, jenž svými genocidními taktikami připravil o život tisíce Čěčenů – Jermalova, uprostřed města Grozného (Souleimanov 2011: 86). Pocit po svobodě narůstal a uvolnění Michaila Sergejeviče Gorbačovova, přicházející s *perestrojkou* a *glasností* uvolnily poměry natolik, že se staly podstatným základem pro chod dalších událostí (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 192).

Chod v ekonomické a politické oblasti byl kontrolován až do roku 1989, kdy se poprvé tajemníkem Komunistické strany Sovětského svazu (KSSS) stal etnický Čěčenec Doku Zavgajev (Tamtéž). Zapříčinilo to stupňovité uvolňování moskevské moci a jejích institucí. K tomuto procesu docházelo již v době Gorbačova a jeho perestrojky. Následkem se stalo uvolnění, které hlavně v etnicky definovaných autonomiích redukovalo vliv ruské armády a tajných služeb. Čěčensko-Ingušsko toho

⁵⁰ Čěčensky se vyučovalo pouze na Grozněnském pedagogickém institutu (Souleimanov 2011: 85).

⁵¹ Tyto opatření sílala v 70. letech a slábla v 80. letech (Tamtéž).

bylo zdárným příkladem. Navíc zde došlo k obnovení klanového uspořádání, podpořené regionální odlišností. Radost z oslabení centrální moci a celkového uvolňování poměrů – probíhalo v čečenské společnosti v druhé polovině 80. let – povzbudil pocit soudržnosti vajnašských kmenů a celkové severokavkazské jednoty (Souleimanov 2011: 89). Touha po nezávislosti nebyla ničím jedinečným, byla typickým znakem v upadajícím SSSR, ale i u některých etnických autonomií⁵² (Souleimanov 2011: 94).

Vztah mezi aktéry konfliktu, Čečenskem a Ruskem, sahá do dávné minulosti a obsahuje podskupiny *kulturně percepčního faktoru* (Brown in Vaďura 2007: 22). Konfliktní vztahy jsou patrné od samotného počátku, kdy se tyto dva národy setkaly a byly provázeny častými křivdami. Došlo tedy k potvrzení přístupu Johna Mullera. Kolize zájmů doprovázené válkami, povstáními byla samozřejmě podpořeny celkovou dobovou nespokojeností a vzájemnou netolerancí mezi Čečenci a Rusi. Nejbolestivější událostí se však stala přemístění Čečenského národa, společně s ostatními odlišnými etniky, provedené sověty za vlády J. V. Stalina, která pomohla ukotvit v kolektivní paměti protiruské nálady.

2.2. Politické faktory

Následující kapitola má za cíl analyzovat „*strukturální faktory*“ a „*politické faktory*“ stejně tak jako jejich podskupiny. Ke splnění tohoto cíle byly vytyčeny tři podkapitoly, zabývající se externími, interními tak i právními okolnostmi, které doprovázely první Rusko-Čečenský konflikt a vznik Čečenské státnosti. Jen pro připomenutí, externími faktory jsou zde myšleny události mimo území Čečenské republiky, ale stále v Rusku a interní naopak uvnitř samotného Čečenska. V podkapitole právních okolností jsou zmíněny skutečnosti provázející etablování Čečenské republiky.

2.2.1 Externí faktory

Ohrožení ve formě vnitřního konfliktu může některé státy pronásledovat již od jejich ustanovení – rodí se jako slabé (Vaďura 2007: 22). Toto označení by se dalo použít jak na nově vznikající Ruskou federaci, jež se stala právním nástupcem bývalého SSSR, ovšem v dost omezené podobě, tak i námi zkoumaná Čečenská republika. Spleť národů, jež carské a později sovětské Rusko integrovalo do svého státu, se stal možným kolbištěm konfliktů a ozbrojených střetů (Baar 2002: 17).

⁵² Tatarstán, Baškorstán, Tuva aj. (Souleimanov 2011: 85)

Jako projev slabosti můžeme identifikovat oslabování státních struktur, které nejsou nadále schopny kontrolovat své území. Díky tomu vzrůstá moc vůdců určitých regionů. Jejich následné kroky mohou vést až k úplné nezávislosti na centrální moci (Vaďura 2007: 23). Rozpad sovětského bloku na počátku 90. let minulého století nesl určité rysy separatismu⁵³, ale v konečném pohledu byl chápán jako legální rozdělení existujícího státu na řadu menších. Pojem separatismus, se v nynějším moderním chápání objevil přibližně v polovině minulého století v Evropě. Od svého počátku souvisel s novou ideologií – nacionalismem (Baar 2002: 84). Následně vznikají ozbrojené skupiny, tento prvotní akt vyvolá pocit nejistoty jak v mocenském centru, tak u civilního obyvatelstva, které nesympatizuje s nově etablovanou elitou v daném regionu a jejími ozbrojenými skupinami – jedná se o obecnější záležitost vztahující se na více konfliktů (Vaďura 2007: 24). Proč je oddělení pro centrální moc tak odstrašující okolnosti? Jednalo by se o vznik určitého precedentu, jež v případě uznání mezinárodními společenstvími by se mohl stát podkladem pro ostatní skupiny v boji za své sebeurčení (Baar 2002: 90). Separace založená na etnickém podkladu, nebo hnutí prosazující nezávislost, obsahují řadu společných faktorů. Můžeme mezi ně zařadit například porušování lidských práv (Wright 1996: 160), které se projevilo v první Rusko-Čečenské válce v prozatímních filtračních střediscích (Souleimanov 2011: 140-41)

Mnozí si nemysleli, že ke zhroucení sovětského bloku dojde – Např. na Konferenci American Association for the Advancement of Slavic Studies v listopadu 1991, byl přednesen odhad o nezhroutení (Marples 2011: 461). Rozpad SSSR byl zapříčiněn širokou škálou faktorů⁵⁴. Zájem o další dělení Ruska neprojevaly žádné západní země – tento zájem nebyl projevěn ani při nečekaném rozpadu SSSR, který byl tak rychlý a náhlý, že se mu nepodařilo nijak zabránit. Ukončení bipolárního rozdělení světa změnilo geopolitickou situaci, jež by se dále mohla zkomplikovat, při dalším drolení Ruska. K tomu však nedošlo a na scéně zůstalo vojensky silné Rusko. Proto zde vidíme obavu z odtržení malého kavkazského státu – Čečenska, který by mohl toto rozdělování započít. Jedná se pouze o jeden z pohledů na danou situaci. Separace je však většinou chápána jako jev negativní (Baar 2002: 96).

⁵³ „Separatismus je proces, který je v přímém rozporu se snahou každého státu na uchování své územní integrity“ (Baar 2002: 84).

⁵⁴ Ekonomickou krizí: neúspěšná válka v Afghánistánu, katastrofa v Černobylu, nedostatek financí v centrálním rozpočtu. Dalším faktorem byla ideologická stagnace, spojená s delegitimizací marxismu-leninismu a zejména stalinismu (Marples 2011: 461).

Jako následující faktor teorie etnického konfliktu, konkrétně ze skupiny *politické faktory* (Brown in Vaďura 2007: 22), musíme zmínit politické elity. Můžeme popsat dvě situace, které mohou vést ke konfliktu (Vaďura 2007: 25-26):

- Za prvé se jedná o nedostatek síly a zkušeností vládních představitelů. Touto kategorií se zabývá dále Mohammed Ayoob, který říká, že postupné ztrácení legitimacy a nedostatek prostředků k vykonávání účinného vládnutí, se stává dokonalým prostředím pro vypuknutí vnitrostátního konfliktu⁵⁵ (Ayoob in Vaďura 2007: 25).
- Druhým faktorem je podpora, či samotné vytvoření dojmu nebezpečí, které může také soužit k získání, nebo posilování vlastní moci. I přes existenci schopných a výkonných politických elit může být tato země náchylná ke konfliktům. Někdy právě oni svými zdatnými rétorickými schopnostmi dokážou přepracovat fakta z historie a spolu s masovým chováním můžou dovést jednotlivé segmenty společnosti ke konfliktu⁵⁶ (Vaďura 2007: 26).

Výrazný vliv na stabilitu režimu má i jeho charakter, autokratické režimy řeší své vnitrostátní, společenské problémy většinou donucováním za použití síly. Vlády vzešlé z demokratických voleb mohou řešit sociální problémy formou dohodnutých jednání, při politických, či etnických problémech může situace dojít až k demonstracím, nebo masovým stávkám, ne však k otevřenému povstání proti celkovému režimu. Jako výsledek bývá reforma, v pokročilejších státech referendum, nebo předčasné volby a ustanovení nové vlády (Marshall in Vaďura 2007: 27).

Na druhé straně stojí režimy autokratické, postrádající tuto variantu řešení. Udržení u moci je v takových systémech postaveno v problémových situacích na donucovacích metodách, které je možné omluvit rapidním ekonomickým rozmachem nebo zlepšením sociálního blahobytu větší části obyvatelstva. Pokud se však ekonomice přestane dařit, vláda přijde o svou pojistku a díky neexistenci záchranného mechanismu v podobě voleb, zajišťující cirkulaci elit při zachování systému, se lidé uchylují k otevřenému násilí se záměrem sesadit dosavadní režim, místo pouze jednoho vládcе, či politických elit (Linz in Vaďura 2007: 27). Tento post-komunistický nacionalismus se projevil v rozpadu SSSR. Očekávaná budoucnost s rozvojem demokratických institucí nebyla

⁵⁵ Tato teorie byla založena na post-koloniálních státech (Ayoob in Vaďura 2007: 25).

⁵⁶ Dudajevovi dlouhá řada konfliktů v historii Rusko-Čečenských vztahů nabídla víc než dost podkladů pro jeho schopnou rétoriku (Souleimanov 2011: 92)

naplněna, místo ní začaly vznikat nacionálně zabarvené konflikty (Barša 1999: 92). Pokud si výše zmíněné dva body sumarizujeme, nejdůležitějším bodem je samotný charakter politického režimu a z něj vyplývající výše svobod pro členy společenství a dodržování a prosazování vlády zákona (Tomeš 2007a: 108). Největší riziko je pak přechod k zárodečné demokracii, tedy situace a období, kdy se režim pohybuje mezi totalitarismem a demokracií (Hegrea et al. in Tomeš 2007a: 108).

Podstatou jakéhokoliv režimu je ústavní uspořádání, které je ukazatelem dalšího vývoje (Ross 2002: 22). Moskva začala uvolňovat své dřívější všestranné sevření bloku. K tomuto postoji vedla dlouhá cesta, od Gorbačovova odmítání reform, přes nerozhodnost až po následnou podporu a postoj, zaručující události z let 1989 (Litera, Tejchman, Vykoukal 2017: 644). Názorový vývoj sovětských představitelů na vztahy se zeměmi východního bloku byl ukončen rokem 1989 – Moskva přiznala národům právo na rozhodování o své budoucnosti⁵⁷ (Litera, Tejchman, Vykoukal 2017: 644). Reformy „shora“ – *perestrojka*, *glasnost*⁵⁸ – skrze které chtěl Gorbačov znovunastartovat ekonomiku, demokratizovat SSSR a zlepšit mezinárodní vztahy s ostatními zeměmi se ukázaly tak radikální, že odstranily politické sevření společnosti a povolili nástup potlačovaného nacionalismu (Litera, Tejchman, Vykoukal 2017: 668).

Tyto reformy povzbudily Čechenské národní vědomí. Následně se začaly také objevovat prohlášení, vedoucí ke státní suverenitě (Scheu 1997: 42). Proces nacionalistického probouzení spolu přinesl i řadu etnických konfliktů (Taras 1996: 341). Modelování identity na kulturním základu, bez předešlých zkušeností s vývojem občanské společnosti – vytváří prapůvodní násilné akty, které můžeme spatřovat v transformujících se nebo moderních společnostech (Gurr in Tomeš 2007a: 102). Measheimer spatřoval dynamické proměny a snižování až ztrátu kontroly v celém makakroregionu ještě před rozpadem SSSR a následným vznikem konfliktů z jeho konce pramenících (Measheimer in Tomeš 2007a: 109). Gorbačovova snaha reformovat sovětskou ekonomiku společně s politikou při zachování vedoucí pozice Komunistické strany nakonec selhala ve všech směrech (Ross 2002: 18).

⁵⁷ „Moskva tak iniciovala proces větší, posléze úplné národní autonomie jednotlivých zemí bloku“
Pronesl Gorbačov na zasedání Rady Evropy ve Štrasburku 6. července 1989 (Litera, Tejchman, Vykoukal 2017: 645).

⁵⁸ Hluboké reformy – například v ekonomickém sektoru, na které měl navázat proces budování silnější socialistické demokracie. Perestrojka poté znamenala snazší politickou komunikaci – tzv. větší volnost slova v politických kruzích. Celkově se jednalo o otevření systému (Litera, Tejchman, Vykoukal 2017: 648-9)

Probíhající politicko-sociální proměny ve společnosti jsou příznačnou příležitostí ke konfliktům – státy v procesu transformace jsou náchylnější než jiné (Tomeš 2007a: 109) Neuvědomění Gorbačova a sovětského centrálního vedení bylo tristní. Jako důsledek spatřujeme oživení národnostních otázek. Národnostní problematika byla podložena i politikou plnou protikladů, jež razila Moskva. Na jedné straně oficiálně podporovaly rozvoj všech národů, národností a kultur, na druhé straně prosazovala výuku ruštiny a potlačovala jakékoliv projevy nacionalismu. Cesta k demokratizačnímu procesu již však byla otevřena. Cíl dosáhnout demokracie se projevoval mezi snahami vyspělejších národů dosáhnout autonomie, či nezávislosti a odporem kladeným sovětskému, autoritářskému systému. (Litera, Tejchman, Vykoukal 2017: 668). Zpočátku pouze lingvisticko-kulturní požadavky byly nahrazeny – díky snižujícímu se vlivu Moskvy a glastnosti – programy zaměřujícími se na autonomii, směřující k úplné nezávislosti (Litera, Tejchman, Vykoukal 2017: 647).

Vývoj událostí má pár zásadních milníků. V dubnu 1990 stanul v čele parlamentu Ruské sovětské federativní socialistické republiky Boris Jelcin (Ross 2002: 19). Dalším klíčovým milníkem je puč konzervativních sil v noci z 18. na 19. srpna 1991 (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 193). Zastánci konzervativního vývoje, vedení Státním výborem pro stav nouze, se snažili převzít moc a přinutit tak M. S. Gorbačova, aby zmírnil jeho reformní vedení (Gakaev 2005: 21). Pokus o převrat byl zkouškou, zda se v post-sovětském prostoru objevila demokratická politická kultura⁵⁹ (Gibson 1997: 671). Zvětšená mobilizace – pokus o získání podpory většinové části populace – byla viditelná převážně mezi roky 1990-91, tedy během probíhajícího souboje o moc mezi nově vysoce postavenými elitami ruskými a starými sovětskými. Jelcin události využil, v srpnu 1991 ze sebe udělal symbol boje proti neúspěšným pučistům. Tuto revolučně naladěnou atmosféru poté využil i proti M. S. Gorbačovovi, jenž byl ústřední postavou celé události, i když v roli oběti (Holzer, Kuchyňková 2005: 438). Puč a jeho neúspěch ukončil vládu M. S. Gorbačova a pomohl upevnit politické postavení B. Jelcina. Iničiátoři převratu doufali v jeho masovou podporu. Pučisté předpokládali, že ruský lid je unaven chaotickým procesem spojeným s demokratizací a chtějí následovat vůdce podporující řád a sociální kontrolu – staré elity. (Gibson 1997: 671-672). Nárůst Ruského nacionalismu společně s oslabováním až následně úplným úpadkem moci

⁵⁹ Puč je všeobecně pokládán za potvrzení významu politické kultury pro demokratizační proces (Gibson 1997: 672).

Komunistické strany v letech 1990-91 přivedl SSSR k definitivnímu konci (Ross 2002: 18).

Etapa od října 1991 do října 1993 byla ochromena „občanskou válkou“, kde proti sobě stálo Ruské předsednictví společně s vládou proti ruskému parlamentu (Ross 2002: 22). Hlavním cílem byla podoba, v níž bude ratifikována ústava. Poslanci prosazovali parlamentní formu, dávající jim rozsáhlé pravomoci a z osoby prezidenta dělající fádňní figuru bez pravomocí. Prezident se naopak snažil vytvořit prezidentský typ se slabým parlamentem. Prezidentova varianta byla prosazena v prosince 1993 až poté, co v září téhož roku rozpustil parlament (Ross 2002: 23). Období od roku 1992-1993 by se dalo označit za druhou vlnu mobilizace (Holzer, Kuchyňková 2005: 438).

Dva roky po krvavém potlačení povstání parlamentářů – ukončeno období mocenského pluralismu – proběhly další změny. V prosinci 1993 proběhly volby ruského do parlamentu. Volební výsledky ukázaly nečekanou podporu nacionálních stran. Liberálně-demokratická strana Ruska se svou ultranacionální rétorikou získala 23% hlasů (Souleimanov 2011: 09). Jednalo se o extrémní pravicovou stranu⁶⁰ (Holzer, Šmíd 2002: 348), v jejímž čele stál Vladimír Žirinovský. Úspěch těchto stran byl odrazem nespokojenosti ruské společnosti, která zde byla přítomná již od rozpadu SSSR a také žádostí o znovuzrození pevného státu (Souleimanov 2011: 102). Porážka starého parlamentu a přijetí nové ústavy v prosinci 1993 posunuly rovnováhu zpět do centra (Kumar 1996: 23). Výsledek voleb přiměl Jelcina, aby obrátil svou pozornost směrem k zanedbaným částem své politiky – ke konfliktním vztahům například s Čečenskem a Tatarstánem (Souleimanov 2011: 102). Jelcin ohledně zahraničních problémů jednal velmi nedbale, viz uvalení netěsné obchodní a finanční blokády na Čečensko, jež byla pomocí menších úplatků lehce prostupná (Kumar 1996: 24). Čečensko však zůstalo součástí Ruského státu. Hranice s Ruskem i s ostatními státy severního Kavkazu byly nadále otevřené. Byla prováděna těžba nerostných surovin i její export a následný prodej nebyl nijak přerušen. Zůstalo otevřené i letiště v Grozném a důchody se nadále vyplácely z ruského federálního rozpočtu (Waal 2005: 184).

Postsovětský prostor a konflikty v něm jsou důsledkem procesu, během kterého docházelo k bezprecedentnímu, nepřehlednému přerozdělování státní moci (Juza 1999: 68). Celý Kavkaz kromě Tádžikistánu a Moldavska si prošel určitou formu občanské války (Baev, Koehler, Zurcher 2005: 259).

⁶⁰ Její vztah k legislativě a exekutivě společně s ostatními politickými stranami je popsán v knize *Politické strany střední a východní Evropy* na str. 333-355 (Holzer, Šmíd 2002: 333-355)

Důležitým faktorem se zde stala krize Ruské identity, spočívající v zániku a následném odstranění hodnotového sovětského systému. Země se rozdělila mezi podporovatele M. S. Gorbačova a zastánce B. Jelcina (Suny 2000: 148). Tento fakt podpořil i růst ruského nacionalismu mezi roky 1990-91 (Ross 2002: 18). Nejméně očekávaným hlediskem národnostní problematiky byl proces posílení ruského nacionalismu, spojen právě s krizí ruské identity. Krize byla podpořena střetem s protirusky laděnými nacionalisty jiných etnik (Litera, Tejchman, Vykoukal 2017: 671-2). Národní identita je ojedinělým projevem politické sebeidentifikace. Faktem tedy je, že naše zájmy jsou spojeny s identitami. (Sunny 2000: 144). Za sovětské éry byla propagována sovětská identita⁶¹. K jejímu přijímání docházelo s odlišným nadšením region od regionu – lidmi byla přijata, ale ne jako společná. Rozpad SSSR znamenal i ztrátu sjednocujícího prvku v podobě sovětské identity. Po ztrátě přišlo oživení komunálních identit ve formě etnických mobilizací⁶² (Cornell 2001: 36). Vytváření vlastní identity je procesem, kterým určujeme sebe sama. Definujeme tím i ostatní, s čímž je spojeno vnímání hrozeb pro nás samotné (Sunny 2000: 147). Mnoho politiků tyto etnické problémy podceňovali, jelikož věřili v dobré vztahy mezi etnickými republikami – tento předpoklad byl však staven na již neexistující, sjednocující sovětské identitě (Andrienko, Shelley 2005: 93).

Jelcin tento problém využil a začal prosazovat koncepci suverénního ruského státu, proto podporoval nacionalistická hnutí v jiných republikách a jejich snahu vymanit se z SSSR. Formování nové ruské státnosti mělo své základy v modelu mnohonárodnostního státu, nikoli unitárního – i přes fakt, že nový stát si ponechal staré státní symboly i vlajku (Litera, Tejchman, Vykoukal 2017: 673). Ruské reformy měly zvláštní charakter, transformační procesy byly prováděny v sociálním prostředí, kterému chyběly nejen zkušenosti s demokracií, ale i její zastupitelé. Proto v situaci, když se objevily problémy, které sovětský systém neznal, zvolili jejich ignorování, potlačování nebo známá zvyková schémata (Holzer, Kuchyňková 2005: 432).

I přes snahu M. S. Gorbačova zachránit SSSR všemi možnými dostupnými prostředky se mu to nepovedlo. Katalyzátorem vedoucím k rozpadu SSSR se ukázalo prohlášení ohledně suverenity v červnu 1990 – pokud Rusko vyhlásilo suverenitu, proč by ji tedy autonomní republiky neměly následovat. Politika uvolňování M. S.

⁶¹ Zmírňující konflikty mezi národy SSSR (Cornell 2001: 36).

⁶² Ted Gurr identifikoval dva předpoklady pro tento jev. Prvním z nich je silná skupinová identita, druhým pak diskriminace z komunitních a etnických důvodů (Gurr in Cornell 2001: 36).

Gorbačova, která nakonec nepřímo vedla k probuzení nacionalistických tendencí v etnicky odlišných oblastech, dopomohla ke kolapsu komunismu v SSSR, který byl přinejmenším neúplnou revolucí – pouhou personální výměnou sovětských elit ve vedoucí pozici s M. S. Gorbačovem, jinými elitami s B. Jelcinem (Ross 2002: 19-20). Rozpad SSSR byl dovršen podepsáním Bělověžské dohody⁶³ v prosinci 1991 (Souleimanov 2011: 94). Chybějící stálá společenská podpora transformací způsobila, že ruské reformy byly spíše administrativním odrazem vzdáleným od reality. Je proto jasné, že jejich společným počátkem se nestaly volby, které by legitimizovaly výkon moci, ale tento transformační proces byl spojen se starou výsadou byrokracie, jež se přikláněla k hodnotám minulé sovětské vlády (Holzer, Kuchyňková 2005: 432). I přes absenci společenské podpory přijal Ruský kongres 15. prosince stejného roku řadu změn ústavy. Změny zvyšovaly status 16 autonomním sovětským socialistickým republikám na zakládající republiky Ruské federace, tento počet se ještě další rok v červenci navýšil na 20. Konečný počet republik po rozpadu SSSR činil 21, jelikož se v létě 1992 rozpadlo Čečensko-Ingušsko na dvě samostatné republiky (Ross 2002: 21-22).

Zde sehrávalo roli administrativní dělení Ruské federace⁶⁴, vycházející ze sovětské národnostní politiky (Kumar 1996: 23). Podle ústavy z roku 1977 byl SSSR sjednocený federální, mnohonárodnostní stát vytvořený na socialistickém federalismu – federace založená podle etnicity a teritoria – skutečnost byla však taková, že vedoucí úlohu měla stále centralistická Komunistická strana, prohlašující sebe samu za řídicí sílu společnosti a sjednocující orgán. Přijmutí federalismus na základě etno-teritoriálního vzorce mělo být pouze dočasným řešením situace s cílem přilákat ne-ruské národnosti, aby se do tohoto uskupení přidaly. V roce 1989 sám M. S. Gorbačov veřejně přiznal, že práva republik jsou více formální povahy⁶⁵ (Ross 2002: 17).

Od dob M. S. Gorbačova se role regionální politiky stala důležitější, jelikož se B. Jelcin snažil vytvořit multinárodnostní stát federálního typu, který by poskytoval jednotlivým republikám značné pravomoci. První snahou B. Jelcina regulovat vztahy mezi centrem a regiony byla Federální smlouva z 31. března 1992 (Kumar 1996: 23). Vytvořila „asymetrickou federaci“ s právy pro etnické republiky daleko většími než ty,

⁶³ Smlouva představovala prosazovaná vize Jelcinova Ruska, nezávislého na SSSR. Společně s dalšími představiteli sovětských republik: Kazachstánu, Ukrajiny, Běloruska, přispěli touto dohodou ke konci SSSR (Souleimano 2011: 94).

⁶⁴ 55 provincií/regionů a 2 města: Moskva, Petrohrad, 21 republik a 11 autonomních území (Kumar 1996: 23).

⁶⁵ Federální subjekty však nebyly zcela bez práv a úplně podřízené (Ross 2002: 17).

kteřé byly dány územně založeným regionům (Ross 2002: 23). Tyto federální jednotky měly odlišné územní statusy (Baev, Koehler, Zurcher 2005: 260). Většina států podepsala, kromě výše zmíněného Čečenska, které již v tuto dobu vyhlásilo samostatnost a Tatarstánu (Kumar 1996: 23). Etnické republiky, převážně ty, kde byla etnická skupina většinou částí populace a měla nacionalistické tendence, ztěžovaly jednání (Ellison, Treadgold 2000: 438). S Tatarstánem byla nakonec podepsána v únoru 1994 smlouva, která danému území zaručovala širokou politickou a ekonomickou autonomii v rámci Ruska (Souleimanov 2011: 102), dále si mohli ponechat vlastní ústavu a byli uvedeni jako sjednocení, a ne spojení s Ruskem (Kumar 1996: 23). Dohoda byla pro regionální elity vítězstvím, udělovala jim větší pravomoci ve vlastních záležitostech a dala etnickým republikám například kontrolu nad přírodními zdroji (Ross 2002: 23).

Falešný pocit bezpečí, založen na faktu, že se Jelcinovi podařilo zabránit možnému rozpadu Ruska, byl smeten ze stolu jednáním Čečenska. Celková situace byla nyní nakloněna ve prospěch Moskvy, dovolení vystoupit malému kavkazskému národu by mohlo tento celý proces anulovat (Kumar 1996: 23). Konfliktní linie však nenastaly mezi Čečeny a Rusy v Čečensku, nýbrž mezi Ruským státem a nově etablované se Čečenským (Baev, Koehler, Zurcher 2005: 284).

Ideologický posun mezi lety 1993-1994 od liberálně orientovaných členů politického spektra stojících u rozpadu SSSR k nacionalisticky laděným politikům byl znatelný. Posun k nacionalistické rétorice lze spatřit i ve vystřídání osob v sociologickém a etnologickém centru, konkrétně A. Popova a E. Paie, kteří byli poradci pro národnostní otázky. Byli vystřídáni kremelskými „jestřáby“⁶⁶. Noví poradci razili plány obsahující buď přímý mírový zásah do vzpurného Čečenska, nebo aktivnější podporu opozice proti D. Dudajevovi (Souleimanov 2011: 103). Naproti tomu se postavila Komunistická strana s G. Zjuganovem a žádali mírovější variantu při zachování velkoruského potenciálu (Juza 1999: 70-71). Problém Moskvy spočíval v neschopnosti flexibilně reagovat na nové konflikty při neměnnosti jejich faktorů – i v případě Čečenska se jednalo o neřešený souhrn faktorů⁶⁷ (Juza 1999: 68). I přes snahu B. Jelcina jednat mírově – viz úspěšná jednání v Tatarstánu – neměl šanci prosadit svůj cíl (Souleimanov 2011: 103).

⁶⁶ Patřili sem tehdejší exekutivní špičky: O. Soskovec, první vicepremiér vlády RF O. Lobov, tajemník rady bezpečnosti RFF a ministři P. Gračov, V. Jerin a S. Štěpašin (Juza 1999: 71).

⁶⁷ Jednalo se například o: *geopolitický faktor*, *etnopolitický faktor*, nebo *negativní historickou paměť* (Juza 1999: 68).

Protikavkazská nálada nacionalismu spojená se zveřejňováním porušování lidských práv na částech ruské populace žijící v Čečensku, rozvoj černého trhu a také nemalý problém týkající se transferu ropy přes Čečenské území⁶⁸, zmíněné události byly jen výčetem problémů. Při úspěšně zvolené taktice, která by vedla k řešení výše zmíněných problémů, by mohlo dojít ke zlepšení reputace hlavy státu a navíc přinést také hlasy voličů v nadcházejících prezidentských volbách (Souleimanov 2011: 103). Prezident na nátlak „jestřábů“ a uvedené okolnosti, přijal rozhodnutí a 11. prosince 1994 souhlasí s použitím vojenské síly (Juza 1999: 71). Dle Yegora Gaidara byla válka výsledkem obecného posunu ruské politiky – patrný od 1994 – směrem k imperialistické mentalitě (Gaidar in Kumar 1996: 24). Malé vojenské vítězství mohlo přinést velkou podporu (Kumar 1996: 24). Selhání v této válce mělo své základy ve zjednodušení tohoto střetu na klasický konflikt skupina vs. stát (Tishkov 2015: 426) Vnitřní krize však spočívala v selhání ruských úřadů i existence nejasného postavení centrální moci (Tishkov 2015: 427).

2.2.2 Interní faktory

Období vlády M. S. Gorbačova znamenalo uvolnění pro celý sovětský blok. Čečensko nebylo výjimkou – byly legalizovány některé společenské organizace⁶⁹. Všechny se později staly místem pro vyjadřování požadavků k posilování národní svébytnosti, která časem vygradovala až v požadavek, úplné nezávislosti. Čečensko svým nekompromisním postojem bylo v porovnání s ostatními národy SSSR ojedinelé. Záštitou radikalismu se stala od roku 1989 organizace *Bart* (jednota), do jejíhož velení se postavil Zelimchan Jandarbije. Společně s D. Dudajevem se stali nositeli politické ideologie čečenské nezávislosti. Již následujícího roku byli zastánci suverenity Čečenska hlavní rozhodující silou v zemi. Ustanovili také *Vajnašskou demokratickou stranu*, a ještě na podzim téhož roku svolali *Všenárodní kongres Čečenců*⁷⁰. Proběhl vnitropolitický boj, v němž byla poražena promoskevská frakce v čele s Doku Zavgajevem. Následovala *Deklarace o vyhlášení nezávislosti Čečenské republiky* a v čele Výkonného výboru Kongresu stanul generál D. Dudajev (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 192). Kongres byl silným politickým tělesem, skládající se z 60 členů

⁶⁸ Problematika černého trhu a ropného potrubí je více popsána v následující kapitole: Ekonomické příčiny

⁶⁹ Roku 1987 byl mezi prvními vědecký spolek *Kavkaz*, ten poté navazovala *Národní fronta* a *Svaz pro podporu perestrojky* (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 192).

⁷⁰ Kongresu se účastnili všechny významné složky společnosti i se zástupci diaspor (Tamtéž).

(Cornell 2001: 196) Prvotním záměrem vedoucích osobností⁷¹ Kongresu bylo udělat z D. Dudajeva pouze figuru s minimálními pravomocemi, avšak spletli se. Rétorika D. Dudajeva a osobní kouzlo pro věc, společně s radikalizací čečenské společnosti, způsobily přijetí Národního kongresu většinou společnosti, za svůj jediný legitimní orgán (Souleimanov 2011: 92). Dokument prohlásil Čečensko za svrchovanou republiku. O SSSR a Ruské sovětské federativní socialistické republice (RSFSR) se vůbec nezmiňoval – výjimkou byl článek 10, který se zaměřoval na odsouzení genocidy, jež byla provedena na Čečencích a Inguších a ostatních národnostech SSSR. Také požadoval, aby byly vyrovnány jak morální, tak materiální úhony, způsobené jim a ostatním etnikům během let 1944-1957 (Souleimanov 2011: 91). Cesta, při níž se etnikum stává politizované je vždy odlišná a jedinečná. Za důležitý společný bod bývá považována propagace vlastního společenství, svých skupin a jejich politických zájmů (Shah 1996: 187-188).

Ani po takto razantním kroku nepřišlo žádné řešení od centrálního vedení z Moskvy, jelikož to se samo potýkalo se svými výše zmíněnými vnitropolitickými problémy a navíc pojmy „suverenita“ a „nezávislost“ v této době nenesly takovou vážnost (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 192-193). Je lepší tento prvek vnímat z celoruského aspektu, jelikož podobné problémy byly typické pro více zemí, ne pouze pro Čečensko (Waal 2005: 186). D. Dudajev po prosazení své radikální politiky se zaměřil i na posilování zahraničně-politických vztahů a snažil se navazovat kontakty především s islámským světem a protirusky zaměřenými politiky⁷².

Konečná porážka stoupenců D. Zavgajeva byla oficiální po 2. *Všenárodním čečenském kongresu*. Nastala však situace, kdy Čečensko mělo dvojitývládí (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 193). Osoba generála D. Dudajeva sehrává v tomto konfliktu klíčovou roli. Jako předseda Výkonného výboru Všenárodního čečenského kongresu se stal formální opozicí legitimně centrem ustanoveného Ústředního výboru Čečensko-Ingušské autonomní sovětské socialistické republiky (ČI-ASSR) v čele s D. Zavgajevem. Ústřední rada byla odkazem nenáviděné sovětské éry a její obliba klesla na minimum (Souleimanov 2011: 92).

Džochar Musajevič Dudajev se narodil v únoru 1944 do jednoho z horských tejpů. Stejně jako většinu populace, i jeho rodina byla deportována – dětství strávil

⁷¹ Patřil mezi ně: Beslan Gantamirov, Jaragi Mamodajev, Jusup Soslambekov a Musu Temišev (Souleimanov 2011: 92).

⁷² Například tehdejší gruzínský prezident Zviad Gamsachurdia (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 193).

v Kazachstánu – do rodného Čečenska se vrací v roce 1957. Absolvoval leteckou školu v Tambově a následující rok se zapsal na velitelskou fakultu Vojenské letecké akademie I. J. Gagarina, kde dokončil své studium v roce 1974. Zúčastnil se války v Afghánistánu spolu s mnoha dalšími Čečeny, jejichž zkušenosti se poté uplatnili v první Rusko-Čečenské válce. Jeho vzpurná povaha byla potvrzena při odmítnutí rozkazu ohledně blokády estonské televize a parlamentu, při jeho výkonu služby v Tartu v roce 1990. O rok později se vrací do Grozného poté, co opustil armádu. Jako první Čečenec dosáhl tak vysokého vojenského postavení (Souleimanov 2011: 91).

Situaci vyostřil pokus o převrat v Moskvě v roce 1991 (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 193) Vidina možného znovuoobnovení totalitního režimu sjednotila ruské občany. Jejich zástupcem a symbolem se stal šéf Ústřední rady RSFR Boris Jelcin a také předseda ruského parlamentu, rodilý Čečenec Ruslan Chasbulatov (Souleimanov 2011: 92). Proti puči se postavil D. Dudajev podporující reformní síly, čili Jelcina. Na druhé straně stál D. Zavgajev podporující konzervativní síly. D. Zavgajev vsázel na rodnou severní část Čečenska, kde populaci tvořilo 25% ruských obyvatel a 14% Ingušských a ti byli znepokojeni čečenským politickým aktivismem i podporou těchto činů. Neděle 15. září přinesla vyhlášení Ingušské nezávislosti na Čečensko-Ingušsku. Po oddělení vznikla samostatná Ingušská republika (Souleimanov 2011: 94). Vynucená rezignace D. Zavgajeva na post předsedy *Nejvyššího sovětu Čečenské ASSR*, přišla dříve, než stihl násilně potlačit právě probíhající stávkou v Čečensku (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 193). Jeho rezignace byla prospěšná jak D. Dudajevovi, tak B. Jelcinovi – z důvodů podpory D. Zavgajeva tábor M. S. Gorbačova (Souleimanov 2011: 93).

Dalším ústředním momentem vnitřní politické situace v Čečensku se stalo prohlášení, které odsouhlasil 3. *Všenárodní čečenský kongres*. Mezi body, jež byly schváleny, patřily například předčasné parlamentní a prezidentské volby, které měly proběhnout 19. resp. 27. října 1991. Došlo také k rozpuštění Ústřední rady ČI-ASSR, přičemž veškerá moc byla přenesena na výkonný výbor Národního kongresu. „*Již 25. září se Národní kongres postavil za Dudajeva, když na zvláštním sjezdu deklaroval vytvoření „Čečenské republiky Nochči-čo*⁷³“ (Souleimanov 2011: 94). Konzervativní křídlo v Moskvě, v jehož vedení stál Alexandr Rucký, tyto volby chtělo odložit, dalším požadavkem bylo rozpuštění dle moskevského pohledu ilegálních ozbrojených uskupení (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 193). Vedlo to pouze k radikalizaci a větší

⁷³ Nochči-čo znamená čečensky, Čečensko (Souleimanov 2011: 95)

destabilizaci (Souleimanov 2011: 95). D. Dudajev na tyto požadavky reagoval vyhlášením všeobecné mobilizace – do níž se zapojily řady dobrovolníků podporující oddělení všech muslimských národů severního Kavkazu a následného vytvoření *Federace horských národů Kavkazu*⁷⁴ (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 193-4). Obdobné kroky představující hrozbu Ruska v čele s Moskvou, přispěly společně se špatnou ekonomickou situací a třídním rozdělením k hrozbě občanské války (Souleimanov 2011: 95).

I přes odpor Moskvy prezidentské volby v Čečensku proběhly a D. Dudajev získal 90,1% hlasů. (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 194). Existující nejasnosti ohledně regulérnosti voleb nemohou popřít fakt, že velká část obyvatel převážně v jižní části Čečenska podporovala D. Dudajeva (Souleimanov 2011: 95-6). Následující zasedání složené z politických a náboženských vůdců i s členy rady starších, mělo za úkol definovat body prezidentské politiky společně s deklarovanou státní suverenitou a národnostní samostatností. D. Dudajev vydal své první prohlášení *O státní suverenitě Čečenské republiky* 1. listopadu (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 194). D. Dudajevovi napomohl k získání silného postavení i mocenský souboj, probíhající mezi parlamentem a prezidentem v Moskvě. V nově vyhlášené republice se nedalo hovořit o dokonalém demokratickém systému. Chyběl zde například demokraticky legitimizovaný parlament (Sheu 1997: 42-3).

8. listopadu vydal Jelcin pod tlakem „jestřábů“ výnos č. 178 „*O zavedení výjimečného stavu v Čečensko-Ingušsku*“ (Souleimanov 2011: 96). Toto prohlášení bylo kontraproduktivní. Nejen, že podpořilo Čečenskou národní jednotu a posílilo politickou pozici D. Dudajeva, ale také znevážilo protidudajevovu opozici. Končící rok 1991 tedy jen podtrhl špatné vztahy. K Jelcinovu stanovisku proti volbám se přidal i Ruslan Chasbulatov, stojící v čele *Pátého sjezdu lidových poslanců Ruské sovětské federativní socialistické republiky*, jež se již dříve pokusil ovládnout politický prostor. Tohoto cíle chtěl dosáhnout cestou, při níž zbaví moci D. Zavgajeva, prostřednictvím podpory Dudajevovy strany (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 193). Pro R. Chasbulatova představoval D. Dudajev menší ohrožení než D. Zavgajev (Cornell 2001: 197). K názoru B. Jelcina se připojilo i Společenství států, které odmítalo uznání Čečenska jako suverénního státu – výjimkou se stal Nejvyšší sovět v Gruzii, který 13. 3. 1992

⁷⁴ Tento projekt byl pokoušen v letech 1917-1920 (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 194).

uznal Čečensko za suverénní stát. Odkazoval se přitom na právo národů na sebeurčení na historickém území, jež státu náleží (Scheu 1997: 49)

Situace byla nadále komplikovaná. K problémům patřil například neúspěšný vojenský pokus ze strany Moskvy, snažící se urovnat situaci v Čečensku a také únos ruského letadla z Miněralných Vod v Severní Osetii letící do turecké Ankary. Za únosem stál Šamil Basajev⁷⁵, jeho hlavním záměrem bylo na tiskové konferenci ukázat světu a mezinárodním společenstvím situaci v Čečensku. Tyto dva dílčí ruské neúspěchy zvedly opět popularitu D. Dudajevovi.

V březnu roku 1992, bylo stanoveno datum podpisu Federální smlouvy na 31. března – proběhla jednání expertních ruských i čečenských týmů na sjednání vstupních bodů dokumentu (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 194-5). Jednání ohledně Federální smlouvy nebyla moc efektivní, ale pořád ukazovala snahu obou stran řešit spor mírovou cestou. Po třech úspěšnějších setkáních, v březnu a květnu 1992 a lednu 1993, se podařilo sjednat rámeček pro vzájemné politické, právní i ekonomické vztahy. Čečenská nezávislost a statut republiky nebyly hlavními body jednání, Čečensko však souhlasilo s účastí v ekonomickém bezpečnostním prostoru Ruské federace (Souleimanov 2011: 101).

Čečenská politické elity byly typické svým radikalismem, ale neprováděly adekvátní kroky k vytvoření seriózní politiky spojené s budováním hospodářství a státních institucí. D. Dudajev vystupoval autoritativně, ale nepřinesl žádný reformní program. K domácí podpoře jeho činů se přidaly hlasy ze zahraničí, díky úspěšným politickým jednáním v Turecku, Saudské Arábii, Súdánu, či Kuvajtu. Byly mu poskytnuty i půjčky, převážně z oblastí, kde existovaly Čečenské diaspory. V březnu 1992 byla v Čečensku přijata ústava jako samotné suverénní republiky (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 195). Ústava byla příkladem quasi-diktátorského režimu - ukládala silné postavení parlamentu na úkor prezidenta, ve skutečnosti byla pouze provizorní formou, jež byla D. Dudajevem neustále porušována (Scheu 1997: 43). Výkonná moc v čele s prezidentem používala víc moci, než jí ústava dávala, právní demokratický stát byl narušen od samotného svého počátku (Cornell 2001: 203).

K podpisu Federální smlouvy tedy vůbec nedošlo. Následující událost byla úspěchem pro Čečensko. Pavel Gračov – ruský ministr obrany – podepsal 25. května

⁷⁵ Jednalo se o jednoho z řady válečníků prosazující svatou válku, jako jedinou možnost, jak porazit Rusko. Podpora radikálního islámu se udržovala v elitních kruzích a jedním z jejich hlavních cílů bylo sjednotit Čečensko a Dagestán do společného státu (Hellesøy 2013: 26).

dohodu s Čečenskou vládou o odchodu ruských vojsk. Jednalo se o zásadní úspěch, kterého dosáhli čečenští politici. Tato událost se poté také ukázala jako velmi důležitá v možnosti efektivnější obrany při invazi ruských vojsk (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 196). Konec roku 1992 byla situace závažná, ale hrozbu války nebral nikdo příliš reálně, i přes fakt, že na hranicích byly rozmístěny vojenské jednotky – oficiálně armádní přesun souvisel s konfliktem mezi Inguši a Osetíny. Moskva si myslela, že D. Dudajevovi dojde jeho bezvýchodná situace a bude směřovat k dohodě (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 196-7).

Po uklidnění vnitrostátní situace se Rusko zaměřilo na problémové periferie (Kumar 1996: 23). Podzim 1993 přinesl neúspěšný pokus o svržení D. Dudajeva a Moskva pochopila, že spoléhat se na místní opozici – podporovanou materiálně i finančně z centra – není dostačující. Nová ruská ústava definovala Čečensko jako nedílnou součást Ruské federace, i přes protesty od *Prozatímní rady Čečenské republiky*. Po zatčení sabotujícího R. Chasbulatova⁷⁶ bylo dohodnuto setkání přímo D. Dudajeva a B. Jelcina, ke schůzi však nedošlo. Klíčovou roli sehrál tlak Kremlu – odmítající setkání prezidenta s nelegálně zvoleným politikem (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 198). Pokud by se tito dva muži setkali, ke konfliktu nemuselo nejspíše vůbec dojít. Svým způsobem sledovali oba podobné cíle a měli společnou sovětskou historii (Gakaev 2005: 23). I přes stálou touhu řešit věci mírovou cestou, byla tato varianta ukončena výsledky ruských parlamentních voleb v prosinci 1993, které vyhrály strany s nacionálně zaměřenými programy (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 198).

Následoval požadavek od Dumy ze dne 25. 3. 1994 *O politickém urovnání vztahů mezi federálními a čečenskými vládními orgány*⁷⁷, D. Dudajev razantně odmítl (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 198-9). V polovině téhož roku začalo v moskevských politických kruzích převažovat vojenské řešení od „mocenských jestřábů“ (Juza 1999: 71). Jako možnost se opět jevila protidudajevská opozice, ta však měla zásadní nedostatky. Problém spočíval převážně v souhře jednotlivých kroků a také v rivalitě mezi samotnými veliteli opozice. Následný pokus o převrat *Prozatímní radou* a protidudajevskou opozicí selhal. V srpnu dostal D. Dudajev mandát na *Všenárodním čečenském kongresu* vést v případě ruského útoku *ghazavát* – svatou válku. Situace však i přes udělení této významné funkce byla špatná, jelikož D. Dudajev ztrácel kontrolu. Začaly se projevovat ozbrojené střety mezi Čečenskými obyvateli. Po další

⁷⁶ Který odmítal uznat svrchovat vlády B. Jelcina (Souleimanov 2011: 101).

⁷⁷ Požadující nové volby do místních i federálních struktur (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 199).

neúspěšné akci provedené *Prozatímní radou*, vydal 29. listopadu 1994 Jelcin vyhlášení, představující ve své podstatě ultimátum⁷⁸, pokud nebude splněno, bude na tomto území vyhlášen výjimečný stav a vstoupí na území Čečenska ruská armáda. D. Dudajev i tuto výzvu odmítl (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd: 200). Je nepravděpodobné, že všichni bojovali za svobodu (Tishkov 2015: 429), ale před hrozbou tuhého nátlaku se klanově nesourodá společnost stala jednotnou na základě etnického klíče (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 2001). Sám D. Dudajev nepovažoval za svůj cíl pouze suverenitu Čečenska, mezi další můžeme zařadit i legitimizaci jeho vlastní moci (Gakaev 2005: 22).

Centrální moc v Moskvě označila invazi do Čečenska za obnovení ústavního pořádku. Na zasedání Bezpečnostní rady bylo potvrzeno řešení tohoto konfliktu vojenskou cestou – invazí (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 2001-2). Bylo tak učiněno 29. listopadu 1994 – nevypršelo tedy ani 48hodinové ultimátum, které bylo Čečensku dáno. Dalšího dne stvrdil svým podpisem B. Jelcin, v tajnosti před médií, ale i Dumou, *dekret č. 2137 O prostředcích obnovení ústavního pořádku a zákonitosti na území Čečenské republiky*. Tento dekret se stal právním základem pro vedení následujícího útoku i války „(Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 202).

Dodnes panují nejasnosti, kdo tehdejší chod událostí řídil a nese hlavní zodpovědnost za tuto nepovedenou vojenskou akci. Gallová a de Waal tvrdí, že hlavní roli hrál prezidentův důvěrník Aleksandr Koržakov (Gallová, Waal 2000: 154), Grochmalski tvrdí, že spíše ústavní činitelé (Grochmalski in Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 2002). Čečensko se stalo příkladem obecného post-sovětského fenoménu, vyznačující se popíráním prvních norem spojené s odporem obyvatel proti státní kontrole (Tishkov 2015). Byla zde tedy silná snaha etnicky odlišné oblasti dostat se ze závislosti na mocenském centru (Souleimanov 2011: 145).

2.2.3 Právní aspekt čečenské nezávislosti

V návaznosti na vyhlášenou nezávislost v roce 1991 se ústředním orgánům nepodařilo prosadit svrchovanost a tři roky trvalo, než přišlo vojenské řešení situace. Jedním z hlavních důvodů vojenského tažení byla snaha o navrácení územní celistvosti, ale také odčinění trestných činů, z kterých byl D. Dudajev obviněn (German 2003: 55). Od vyhlášení samostatnosti Čečenska v roce 1991 se začaly rozvíjet dvě odlišné státoprávní

⁷⁸ Do dvou dnů mají všechny čečenské ozbrojené složky složit zbraně a být rozpuštěny (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 200).

koncepce. Ruská Ústava, pocházející z 12. dubna 1978, v pozdějším znění ústavního zákona ze dne 10. prosince 1992 – čerpala především z ústavního článku číslo 71. Ten hovoří o Čečensku jako o autonomní republice v Ruské federaci (Sheu 1997: 43). Čečensko mělo zaručené právo vykonávat všechnu státní moc, kromě té, která patřila do kompetencí Ruské federace. Druhý postoj byl model státnosti vyplývající z Deklarace nezávislosti z 1991. Ústava Čečenské republiky pocházející z března roku 1992 vymezovala v 1. článku Čečensko za demokratický, svrchovaný a také právní stát, vzniklý na základě sebeurčení národa čečenského (Tamtéž). Tato ústava nebyla uznána centrální mocí (Cornell 2001: 198) a situace byla navíc komplikovaná soubojem o moc mezi D. Dudajevem a opozicí (Scheu 1997: 43). Podobně prezidentské volby byly nezákonné – v Čečensko-Ignušské autonomní republice nebyl ustanoven úřad prezidenta, čili úřad byl vykonáván nezákonně a neměl legitimitu. Díky těmto nelegálním krokům mělo Rusko nárok dle práva vrátit ústavní pořádek v Čečensku a při odporu použít i sílu (Cornell 2001: 227). Navíc neexistoval precedent, o již dříve vytvořeném Čečenském státu, který by založil jakékoliv nárok Čečenců na vlastní stát (Cornell 2001: 228)

Argumenty proti jsou kvalitní, ale ne nezpochybnitelné. Čečenci nejsou národnostní menšinou – v zahraničí nemají žádný „*mateřský národ*“, ani se nejedná o závislé území na Rusku. Čečenci naproti tomu měli na své straně argument, založený na odlišném jazyku, kultuře a historii, jež byla prožita v přesně vymezené oblasti (Tamtéž). Vycházíme-li z tohoto předpokladu, Čečenci mohou argumentovat, že jsou přímými držiteli práva na sebeurčení. Ruská federace však díky svému asymetrickému federalismu má komplikovanější situaci, takže právo na vytvoření samostatného státu je lehce zpochybnitelné.

Existuje i předchozí případ Čečenského státu – bývá používán, jako nosný argument v této oblasti diskuze – Horská republika, která vznikla v roce 1918 a byla uznána ostatními zeměmi⁷⁹, ale i nově etablovanou sovětskou vládou v Moskvě. Oba právní aspekty vedou stejně jako ty politické do patové situace (Cornell 2001: 229).

Cílem těchto třech podkapitol bylo dokázání přítomnosti dvou faktorů a jejich podskupin, vycházejících z teorie, v námi zkoumaném konfliktu. Byli jsme schopni identifikovat jak podskupiny *Strukturálního faktoru*, tak *politického* (Brown in Vaďura 2007: 22). Politické důvody spolu s ekonomickými, které jsou popsány v následující

⁷⁹ Viz. kapitola Historické pozadí konfliktu

kapitole, hrají velkou roli v námi zkoumaném konfliktu. Ukázalo se, že došlo k zpolitizování etnika, ale primárním důvody stále leží mimo odlišnou etnicitu. Podkapitola externích faktorů nás provedla rozpadem SSSR, neefektivním přerozdělením moci v Moskvě, které bylo podtrženo vytvoření asymetrického federalismu. Interní faktory poté popisují politický vývoj v nově vzniklé Čečenské republice ale i špatnou situaci, ve které se tento stát ocitl, již po svém ustanovení. Právní aspekty čečenské nezávislosti poté popisují dva proti sobě stojící koncepty vzniku Čečenské republiky. Právní rámec dodal interním i externím faktorům nový pohled na problematiku, jelikož přináší diskuzi s argumenty pro a proti novému Čečenskému státu.

2.3. Ekonomické faktory

Předměty této kapitoly se staly *ekonomicko-sociální faktory* se svými podskupinami. Došlo k jejich definování v ekonomických vztazích mezi předválečným Čečenskem a Ruskem. Zdůrazněno bylo i geopolitické postavení Kavkazu a konkrétně oblasti Čečenské republiky, společně s identifikací problémových oblastí, z nichž ekonomika nově vzniklé republiky čerpala finance. Bude také poukázán fakt neschopnosti politického vedení D. Dudajeva v ekonomické oblasti, které přivedlo zemi na pokraj krize. Dal by se zde také identifikovat i s určitým zjednodušením přístup P. Colliera a jeho spolupracovníků. Následně v podkapitole je rozpoznán druhý bod Millerova přístupu „*greed*“ (hrabivost) (Muller in Vaďura, Šmíd 2007: 20) – v procesech rozkrádání ropného průmyslu a obohacování úzkého okruhu kolem D. Dudajeva.

Povaha ekonomických faktorů bývá rozmanitá a o jejich významu se vedou spory (Tomeš 2007a: 105). Přes negativní dopady války na dané území, z ní mohou jedinci, či celé instituce v jejím průběhu profitovat. Válka sice pozastavuje určité obchodně-distribuční mechanismy, ale i v této době je rozhodující, kdo tyto mechanismy kontroluje (Vaďura 2007: 31) Pokud nejsou kontrolovány centrální mocí⁸⁰, mohou poskytovat dostatečné zázemí k vedení války (Vaďura 2007: 31), tento dozor nově vládnoucí skupinou v daném regionu může přinést ekonomický pokles (Tesař 2007: 132), vedoucí v případě Čečenska k rozsáhlým protestům, převážně ruské části obyvatel. Nesmíme opomenout roli sociální (majetkové a příjmové) nespravedlnosti, spojené s chudobou a zaostalostí některých segmentů obyvatelstva (Tomeš 2007a: 106).

⁸⁰ Může docházet k drancování země, vybírání poplatků za vstup a opuštění oblasti, těžbě a ilegálnímu prodeji nerostných surovin (Vaďura 2007: 32).

Při intenzivní rusifikaci, probíhající po návratu do vlasti byly tyto nerovnosti znatelně viditelné - jedna z nejhorších zdravotních péčí, nemožnost ucházet se o vysoké posty v různých pracovních odvětvích (Souleimanov 2011: 85).

Celkově bývá riziko konfliktů v chudších zemích vyšší – existence možnosti rychlého zbohatnutí, nebo ztráty veškerého majetku – než v rozvinutých a kontrolovaných demokraciích. Collier a spol. upozorňují na míru rizika konfliktů, která může narůstat s možností zisku a financování ozbrojených aktivit. Ozbrojenci s finanční podporou poté mohou opětovně posílit svou kontrolu nad zdroji a rozšířit své působnosti (Collier et al. in Tomeš 2007a: 106). Důležitou roli zde sehrávala také ovládnutí a produkce nerostných surovin. Závislost ekonomiky na jedné komoditě umožní státní moci realizovat predátorskou politiku⁸¹. Nastává situace, kdy vidina nezávislosti vypadá výhodně, otázkou je, do jaké míry je výhodná pro všechny vrstvy obyvatel. Většinou se jedná jen o politické elity a ne celkovou populaci (Tomeš 2007a: 107-8).

Ekonomika v předválečném Čečensku představovala chaotický systém, nelišící se od ekonomiky Ruska ani nově etablovaných nezávislých států bývalého SSSR. Postsovětský prostor byl v řadě případů typický zkonsolidováním polokriminálních struktur, tzv. „mafíánského kapitalismu“⁸², díky němuž se nedalo hovořit o budování tržního hospodářství. Zločinecké skupiny si rozdělily národní bohatství vytvářené po generace. V Čečensku k nestabilitě přispěla i politická situace. Ústřední vedení postrádající sílu provádět účinné opatření, nevytvořilo efektivní kontrolní ani exekutivní mechanismy. Navazujícím problémem se stala chybějící legislativní základna a ztráta ekonomických vazeb z minulého sovětského období. Všechny tyto dílčí faktory znamenaly pokles HDP a odumírání celých odvětví hospodářského sektoru (Souleimanov 2011: 98). P. Collier a spol. upozorňovali na HDP a jeho stagnaci, či pokles, jako jeden z významných ukazatelů pro vznik konfliktu (Collier et. al. in Tomeš 2007a: 107). Příznivá ekonomická situace se projevila v oblastech zpracování ropy a také v menší míře v chemickém průmyslu. Oba sektory však byly pod kontrolou ozbrojených, zločineckých skupin, které kontrolovaly ropovod a ostatní vrty. Tyto polovojenské oddíly byly tvořeny členy místních klanů (Souleimanov 2011: 98)

⁸¹ Jedná se o specifické korupční poplatky za oprávnění například k těžbě nerostných surovin (Tomeš 2007a: 107).

⁸² V oblastech Ruska, jihokavkazských a středoasijských republik kontrolovaly ozbrojené skupiny továrny, někde i celé sektory národního hospodářství skrze zastoupení v důležitých lokálních orgánech (Souleimanov 2011: 97-8)

Po rozpadu sovětského bloku v roce 1991 se oblast Kaspického moře stala alternativním zdrojem zemního plynu a ropy pro mocnosti jako USA, Čína nebo Írán. Tento zájem se stal neakceptovatelným pro Moskvu a její plány, jelikož stál přímo proti ruským záměrům, které tuto oblast považovaly za nesmírně podstatnou. Ke klíčovým okolnostem patřila také poloha tohoto regionu. Táhl se podél jižních hranic Ruské federace a byl geograficky blízko problémových oblastí.

Dalším problém nastal, když v Baku, hlavním městě Ázerbajdžánu, byl 20. září 1994 podepsán tzv. „*kontrakt století*“ – smlouva byla podepsána mezi Ázerbajdžánskou vládou a energetickými společnostmi ze západu. Předmětem kontraktu byla těžba nesmírných zásob kaspické ropy (Souleimanov 2011: 103). Moskva neměla finanční prostředky nutné k budování miliardových projektů pro těžbu a transport surovin. Mít k dispozici kaspická naleziště bez ruského podílu na rozhodování by pomohlo tomuto regionu k sociálně-ekonomickému růstu. Spolu s tímto modernizačním procesem by zde vzrostl vojensko-politický vliv USA a NATO. Tento proces by byl zakončen ztrátou mocenského monopolu Moskvy. Nepřímá podpora destabilizace politické situace v Gruzii a Ázerbajdžánu měla za cíl odradit potenciální zájemce o tento region (Souleimanov 2003), jelikož Rusko od začátku nemělo v plánu přijmout rozhodnutí, kde by nebyly akceptovány jeho zájmy (Souleimanov, Žáková 2001: 62).

Centrální moskevské vedení se snažilo prosadit variantu, která by byla postavena na ropovodu Baku-Groznyj-Novorossijsk a jeho opětovném používání. Tento ropovod byl hlavním při vyvážení ázerbajdžánské ropy v dobách SSSR (Souleimanov, Žáková 2001: 62). Čečenským územím procházelo několik desítek kilometrů ropného potrubí (Shah 2002: 115), přesto noví hráči – západní mocnosti – se nemohly spolehnout na Rusko, pokud Severní Kavkaz nebyl pod kontrolou a stabilní (Cornell 2001: 211).

Čečensko bylo vyhlášeno za „*volnou ekonomickou zónu*“ – tento krok byl deklarativního rázu, jelikož již republika nepatřila pod pravomoci centrálních orgánů federace (Souleimanov 2011: 98). Pro Moskvu to znamenalo omezení financí do státního rozpočtu i ztrátu kontroly nad obchodem v této republice (Souleimanov 2011: 98). Nejdůležitějším faktorem však zůstávala potřeba mít pod kontrolou ropovod procházející přes toto území. Ropovod měl své opodstatnění převážně díky své strategické pozici a možnosti propojovat ostatní republiky na Kavkaze (Kumar 1996: 24). Čečenskem však procházely i jiné důležité komunikace – dálnice a železnice (Cornell 2001: 211). Zásadním milníkem ropného odvětví a otázek kolem něj se stala ruská invaze v roce 1994 (Souleimanov, Žáková 2001: 62).

Čečensko vydělávalo tranzitem ale i prodejem ropy a výrobků z nich. Mezi důležitý zdroj příjmů patřily také bankovní podvody – čečenská avíza (Souleimanov 2011: 98-99). Kvůli této kauze přišla Ruská federace o miliardy rublů. Jednalo se o jednoduchý podvod – umožnily jej převážně mezery v nedokonalém, právě vznikajícím ruském bankovníctví. Jeho proměna a přiblížení se k západním standardům probíhala nekontrolovaně. Avíza byly dálkopisné sdělení o finančních transakcích, jež později zmizely (Šmíd 2013: 32). Vydělané peníze nešly do státního rozpočtu, byly přerozdělovány na vysokých, politických postech v Čečensku a taky mezi gangy (Souleimanov 2011: 99). V západním bankovním systému k tomu nedocházelo, protože na rozdíl od toho ruského je rychlý a neposkytuje tak prostor pro „uklizení peněz“. Avíza odcházely z centrální pobočky v Grozném, poté se napojovaly i další banky, až vznikl komplex připravující federaci o miliony (Šmíd 2013). Zvýšila se i kriminalita, přinášející unášení letadel a vlaku po celém Rusku (Cornell 2001: 211).

Nastala situace, kdy společnost byla rozdělena na bohatnoucí úzkou elitní skupinu a strádající většinu populace na životním minimu. Státnímu sektoru v Čečensku od poloviny roku 1991 nebyly vypláceny platy, dále nebyly poskytovány důchody ani sociální dávky. Nestabilní politický systém s nekvalitními, či úplně chybějícími státními institucemi přispěl k diskriminaci místních Rusů a dalších nevajnašských etnik⁸³. Nemuselo se nutně jednat o utlačování na etnickém základě, ale útoky prováděné na ruské obyvatele byly více tolerovány. Následovala vlna odstěhování, která zasáhla již zdecimovanou ekonomiku. Přesun se týkal převážně kvalifikované ruské části populace, zastávající v oblastech hospodářství i průmyslu vysoké posty. D. Dudajev se sám po upevnění moci zaměřil na zbavení se osobností z výhodných pozic – přesto musel vědět, že tímto krokem posílí argumenty opozice. V makroekonomice podporoval státem řízené hospodářství, přičemž zanedbal pro postkomunistické oblasti zásadní reformy (Souleimanov 2011: 99-100).

Poté, co se D. Dudajevovi nepovedlo přesvědčit bývalého sovětského ministra Salambeka Khajieva, zabývající se ropným průmyslem, do funkce předsedy vlády, ujal se řízení ekonomiky sám (Cornell 2001: 200). Novou elitu tvořili radikální nacionalisté a politici s minimální politickou zkušeností. Zastoupena zde byla i Čečenská mafie (Dunlop 1998: 125).

⁸³ Ukrajinci, Židé, Arméni, Dagestánci aj. (Souleimanov 2011: 100).

Tato doba byla příznačná pro radikální nacionalismus, vycházející především z popření bývalého sovětského režimu a prohlášení o sekulárním Čečenském státu (Tishkov 2004: 52). Následoval prudký průmyslový propad o 30% v roce 1992 a 61% v roce následujícím, v zemědělství byl propad také (Cornell 2001: 200). Běžnou praxí bylo drancování a odcizování zemědělské produkce. Dřívější zemědělství bylo zachováno pouze v severních částech regionu, a i tam zůstala pouhá část (Dunlop 1998: 127). Ropný průmysl byl takřka demontován a zbylé jeho části používaly ozbrojené skupiny (Cornell 2001: 200). Krádeže ropy z ropovodu Baku-Novorossijsk prováděly skupiny napojené na D. Dudajeva a jeho blízké okolí. Krádeže byly prováděny však i obyčejnými lidmi, jelikož přes minimální, či žádné mzdy hledali tímto způsobem cestu k přežití (Šmíd 2013: 31). Černý trh ale prosperoval i přes blokádu udělenou od Moskvy. Jednou z nejvýdělečnějších komodit byly zbraně. Je nutné poznamenat, že obchod by nemohl probíhat bez spolupráce zajišťované lidmi na vysokých postech Moskevské politiky (Cornell 2001: 200-1).

Katastrofální stav ekonomiky dospěl až do bodu, kdy byl nedostatek základního zboží. Vznikající konkurence se stávala místy nebezpečnější než mezietnické rozdíly (Cornell 2001: 37). Dosazováním lidí ze svého okolí podpořilo odpor proti D. Dudajevovi a jeho režimu u obyvatel Čečenska. Protest proti systému tímto nabyl i subetnický – respektive sociálně-ekonomický, či konfesní nádech (Souleimanov 2011:100). Došlo i k zákazu některých tiskovin (Cornell 2001: 201). Neúspěšné vojenské manévry ze strany Moskvy však posílily pozici D. Dudajeva. Politické události a nepovedená jednání, zmíněné v kapitole Politické faktory, upozadily tento problém.

Podkapitola si kladla za cíl identifikaci posledních faktorů teorie, tedy *ekonomicky-sociálních*, a jejich podskupin (Brown in Vaďura 2007: 22). Byli jsme schopni nalézt hned několik podskupin, ať už se jednalo o *sociální nerovnosti* mezi nově etablovanou politickou elitou v Čečensku a strádající zbytkem společnosti propojené se *změnami v sociální struktuře obyvatelstva* (Tamtéž), kdy přes bankovní podvody a krádeže ropného bohatství vznikaly bohaté skupiny napojené na prezidenta D. Dudajeva, nebo skrze dosazování klanových příbuzných na vysoké posty ve státní správě Čečenska, prováděné také prezidentem. Došlo k identifikování křivd z přístupu Johna Millera. Byly tedy spatřeny v procesech rozkrádání ropného průmyslu a obohacování úzkého okruhu kolem D. Dudajeva. Přístup P. Colliera a spol. jsme mohli spatřit v chaotické situaci, kdy i přes uvalení blokády od Ruska, stále existovaly tranzitní uzly jak ropy, tak

financí. Tato nepřehledná situace byla využita oběma stranami k obohacování, čili zde můžeme spatřit určitý kalkul, který P. Collier a spol. zmiňují.

2.4. Náboženské faktory

Poslední podkapitola stejně jako první popisuje *kulturně-percepční faktor* (Brown in Vaďura 2007: 22). Poukazuje na důležitost náboženského prvku jako sjednocujícího celku společné čečenské identity. Stejně jako historická konfliktní zkušenost i samotné náboženství se vrylo do kolektivní paměti – především proti-ruský odboj, reprezentovaný v minulosti Šámilem. Jejím primárním cílem bylo vysvětlení pozice islámu ve společnosti Čečenců a roli, kterou hrála během dlouho trvajících konfliktních vztahů s rozpínající se mocí Ruska – ať už se jednalo o Rusko carské, či sovětské, vždy byla religiozita problémem, který stál před každým panovníkem, nebo vládou. Kapitola čtenáře provede stručným vývojem islámu v tomto regionu, jeho různými projevy, jež se vyskytly a hlavními představiteli. Následně vysvětlí roli islámu v první Rusko-Čečenské válce.

Náboženství bývá někdy úzce propojeno, někdy až zaměňováno s etnicitou, vzniká tzv. *etnonáboženská identita*. Postupem modernizace a industrializace význam etnicity – v jejím úzkém smyslu – upadá a náboženství zůstává samostatným fenoménem. Náboženskou příslušnost, na rozdíl od etnicity, lze v dlouhodobém výhledu pozměňovat (Vaďura 2007: 19). Náboženství může být individuální, ale člověk se s určitou náboženskou příslušností již narodí (Tesař 2007: 111). Pokud však dojde v náboženském společenství k mobilizaci a politizaci, chová se takřka identicky jako etnikum. V průběhu konfliktu je náboženská totožnost pevná a trvalá (Vaďura 2007: 19). Etnicita tedy není jedinou identitou, na jejímž základě lze mobilizovat společnost. Vztah, který vzniká mezi náboženskými a etnickými hledisky při vytváření in-group a out-group skupin⁸⁴, bývá velmi silný. Důvodem tohoto silného spojení je, že víra nemá pouze složku individuálního přesvědčení, ale i značné části kolektivní kultury, které dokáže sdílet (Tesař 2007:111).

Kultura po skončení bipolárního rozdělení světa se stala ústředním bodem – jak rozdělujícím, tak sjednocujícím. Islám a jeho obnova je úsilí založené na intelektuálním, kulturním i politickém hnutí provazujícím celou islámskou společnost. Islámské lpění na původních ideologických základech, dnes chápané jako fundamentalismus, se stal pouze jednou z mnoha forem znovuzrození islámských idejí, tradic a promluv

⁸⁴ Více je tato problematika rozebrána v teoretické části práce v podkapitole Etnicita

v muslimském světě (Huntington 2001: 121). Tato obroda mohla vyvolat určité obavy, jelikož náboženské střety přinášejí velkou míru brutality a vysoké počty obětí. Mnoho náboženství totiž v sobě samo obsahuje násilí (Juergensmayer 1994: 170). Naproti tomuto názoru stojí P. Collier a spol., tvrdící, že etnická či náboženská rozmanitost nejsou potenciálním rizikovým faktorem. Dle něj je riziko střetu v etnicky homogenní zemi vyšší než v případě heterogenní, jelikož zde je daleko obtížnější zformulovat širokou a soudržnou podporu pro odpor (Collier et al. in Tomeš 2007a: 103-4).

V některých projevech s politickou tematikou se islám shoduje s marxismem. Má k dispozici posvátné texty, určitou představu bezchybné lidské společnosti, dokáže činit radikální změny, odmítá současné rozdělení moci ve světě i národní stát. Obsahuje také pestrost, pocházející z jeho nauky, umí provádět umírněné reformy, ale též dokáže provést krvavou revoluci (Huntington 2011: 122). Marxismus byl tedy považován za světské náboženství se všemi podstatnými rysy (Gellner 2003: 105). Bez tohoto aspektu religiozity by nešly vysvětlit některé okolnosti, jež byly pro období vlády této ideologie charakteristické. Jedná se o vysokou loajalitu, nepocházející pouze ze strachu z teroru, či trestu, pocit konání určitého poslání, věrnost, připravenost se obětovat aj. (Maier 1999: 16).

Vztah k islámu k nacionalismu se od přístupu marxismu k témuž liší. Spojuje je to, že pro nacionalismus zde není místo. Islám má svou *ummu* – jedná se o společenství věřících, nezaloženou na etnické skupině, navzdory tomu se silným vztahem k jedné kultuře. Marxismus zase staví na třídní společnosti, nikoli na národech. Podporuje určitou proměnu společnosti, ve které se stává stát nadbytečným. Islám nacionalismus překonal, aniž by se o to snažil – zastřešil většinu funkcí, jež by zastával nacionalismus. Marxismus s ním musel bojovat. Tento boj vedl k jeho vítězství, i když ne úplnému. Měl možnost těžit z mnoha výhod, které si sám zajistil. Měl k dispozici státní instituce, scénář by se vyvíjel jinak, kdyby musel svádět souboj na otevřeném prostoru s více ideologiemi (Gellner 2003: 106). Vůdčí představitelé totalitních hnutí použily náboženské prvky se záměrem rozšíření vlastní legitimacy a vyřazení náboženství samotného, které nemohly tak snadno kontrolovat (Maier 1999: 16). Například islám se nepodařilo sekularizovat ani vlivem industrializace a moderní doby. Marxismus může nacionalismus potlačit, ne však kompletně eliminovat, za předpokladu ovládnutí státní moci. Islám může být konkurentem nacionalismu i bez kontroly státní moci (Gellner 2003: 109).

Bolševická politika v Rusku, směřovala proti pravoslavné církvi⁸⁵. Ironií však je, když nastala potřeba uchovat památku revoluce, sáhli bolševici zpět ke kultu relikvií, nabalzamovali Lenina, aby jej vystavili k „uctívání“. Roku 1918 byl Lenin stanoven za „*apoštola světového komunismu*“ a jeho díla se měly stát vzorem pro revolucionáře (Maier 1999: 13). Další problémovou vírou se stal islám, který byl považován za protideologii komunismu. Situaci komplikoval fakt, že nešel definovat rozdíl mezi muslimem a loajálním sovětským občanem (Dannreuther 2010: 110).

Náboženství je součástí souboru určité etnické skupiny a určuje, jak porézní jsou hranice mezi nimi a jak je daná skupina schopná odolávat asimilaci (Enloe 1996b: 198). Problém s přizpůsobováním byl dle SSSR způsoben tím, že považovali muslimskou komunitu za monolitický celek, stojící v opozici vůči jejich systému (Dannreuther 2010: 110). Samotný islám postrádá pevné ohraničení svého rozšíření. Jednotným však byl pouze krátce po svém vzniku, pak se díky konfliktům a rozporům rozdělil (Baar 2002: 32). SSSR se proto snažil podporovat sekularizaci a mezietnické vztahy, muslimové se však oddávali pravidelněji se členy vlastní víry, než s ostatními (Enloe 1996b: 199). Čečensko bylo s islámskou hrozbou spojováno již od minulosti (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 186).

Od 10. století se rozšiřovalo z Arménie a Gruzie k Čečencům křesťanství, které bylo později během 15. a 16. století upozaděno islámem. Větší roli než křesťanství sehrávaly před příchodem islámu pohanské kultury – jejichž relikty mají silnou odezvu i v dnešní Čečenské společnosti. Větší část čečenských obyvatel se v průběhu 19. století stala stoupenci islámských řádů. Islám se zde šířil ze sousedního Dagestánu, kde měl silnější postavení i delší tradici (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 186). Jeden ze směrů, který se zde uchytil, byl starou odnoží islámu z 8. století našeho letopočtu, Sufismus. Jeho rychlému přijetí pomohla hlavně protiruská rétorika (Lieven 1998: 359-360). K protiruskému vystupování se přidaly určité prvky místního pohanství, které zde byly před příchodem islámu. Sufismus se projevil ve svých dvou větvích a to řádu *Naqshandiyya* (Nakšbandíja) a *Qadiriyya* (Qudírija) (Hellesøy 2013: 23).

Musíme zmínit odkaz Šámila, který vytvořil hnutí odporu proti Rusku, jednalo se o imamát Čečenska a Dagestánu. Byl to vojenský typ státu založený na právu Šaría. Legislativní moc patřila nejvyšším duchovním tzv. *Ulámá*, a exekutivní pak *Imámovi*. Tato struktura nebyla Čečencům blízká, a proto existovaly i odpůrné skupiny proti

⁸⁵ Otevírání hrobů, ničení relikvií (Maier 1999: 12-13).

Šámilovi (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 187). Šámil se totiž pokusil upozadit klanové rozdíly a dát do popředí společnou zastřešující islámskou identitu (Dunlop 1998: 147).

Charakteristické pro největší odpor proti nově vzniklé a rozpínající se sovětské vládě byly muslimské národy obývající severní Kavkaz a v čele s Čečenci (Dilbazi, Souleimanov, Šmíd 2007: 189). Čečensko se stalo akumulátorem všech antiruských nálad na Severním Kavkaze (Juza 1999: 68). Války během staletí se v určitých okolnostech podobaly. Ale první Rusko-Čečenská válka byla svým charakterem více nacionálním konfliktem než náboženským. Války založené na náboženství proběhly v letech 1785 a 1921 (Lieven 1998: 304). Moskva se proto obávala rozhoření islámského politického radikalismu (Juza 1999: 68). Strach vycházel především z reality, že v oblasti se střetávalo více než jedno náboženství. Oblast proto byla označována za křižovatku náboženství (Cornell 2001: 5).

Islám byl jako manipulativní, shromažďovací prvkem využit teprve až s hrozbou ruské invaze (Dunlop 1998: 149). Proběhlo však zpolitizování etnicity a ne náboženství, to se stalo pouze vymezujícím faktorem pro etnickou identitu. Čečenci se neodkazovali primárně na náboženství, aby legitimizovali své činy. Existence určitých frakcí, které se k tomuto uchýlily, ovšem nelze vyloučit. Islám byl prvkem ke shromažďování obyvatel. I v případě Čečenska je *Ada* - zvykové právo – nad islámským (Cornell 2001:41). Během doby perestrojky hrálo náboženství malou roli při budování nové čečenské identity. Stmelovacím prvkem bylo spíše kolektivní utrpení. Celkově se „Čečenec“ stal politickou identitou, představující metaforickou kategorii spojenou s tragickou minulostí. Došlo k uvědomění pocitu, že v jejich vlastním státě by bylo vše napraveno. Revoluce vytvořila a následná válka upevnila novou skupinovou identitu (Tishko 2004: 53-54).

Hlavním mluvčím nové identity a revoluce se stal D. Dudajev, který sám patřil k bratrstvu *Quadirija*⁸⁶, jež je specifické pro svou protisovětskou a protiruskou orientaci, více než *Nakšbandija*, kteří jsou spíše aristokraticky založení (Cornell 2001: 203). I přes to vyloučil při nástupu do své funkce vytvoření islámské republiky. Politický program vydaný v říjnu 1991 nezmiňoval Islám, ani náboženství obecně (Lieven 1998: 363). V listopadu 1994 při zavedení Šaría zmínil D. Dudajev, že se jedná

⁸⁶ Jejich dalším specifikem jsou hlasité veřejné rituály, v Čečensku v podobě *Zikru* – tančení v kruhu, symbolizující pochod kolem Káby v Mekce. *Zikr* byl zakázán v dobách cara sovětů (Lieven 1998: 366-367).

pouze o způsob boje s agresory. Pokud Rusové zastaví útoky, Šaría bude odstraněna (Cornell 2001: 41). Dalším důvodem pro úspěch D. Dudajeva byla snaha znovuvybudovat klanovou politik – obnovení role rady starších (Dunlop 1998: 147). Duchovní se však do popředí v konfliktu nikdy nedostali. Náboženství spolu s etnicitou a politickou situací a událostmi přispělo k polarizaci stran konfliktu, celkově však byli duchovní vůdci méně militantní než samotná populace či politické elity (Cornell 2001: 42). Pokud je někým tento konflikt vnímán jako náboženský, tak hlavně z důvodu, že se Islám stal součástí národní tradice a minulých válek (Lieven 1998: 357).

Obava z podpory tohoto konfliktu muslimským světem byla v Moskvě znatelná, jelikož bylo Rusko považováno za anti-muslimský stát (Cornell 2001: 224-225). Odezva od islámského světa byla velmi mírná. I když existovali zradikalizovaní zastánci prvního Rusko-Čečenského konfliktu z ostatních muslimských zemí, kteří se chtěli podílet na této válce skrze dodávání prostředků (Kumar 1996: 26-27). K tomu se uchýlila například Saudská Arábie (Cornell 2001: 225). Země sousedící přímo se Zakavkazskem Turecko a Írán byly přímo zasaženy.

V Turecku žila na severu čečenská menšina, jejichž demonstrace v Istanbulu a Ankaře postavily tureckou vládu před otázku, zda tento konflikt podpořit, či ne. Jako protiargument se jevil vlastní turecký secesní problém s kurdskou menšinou. Závažnost tohoto problému spočívala v podpoře Kurdů a Straně kurdských pracujících od Ruska. Turecká pomoc byla tedy eliminována⁸⁷. Pomoc ze strany Íránu také nepřišla – i když zde tlak, na podporu konfliktu byl značný. Navázané těsné vztahy, mezi Ruskem a Íránem byly ovšem důležitější. Jednalo se především o udržení minimálního vlivu Turecka na Kavkaze a ve Střední Asii. Dále také o společné využívání zásob ropy a zemního plynu v oblasti Kaspického moře a podpora Ruska íránského jaderného programu. V ostatních muslimských zemích od Libye, Jordánska až Pákistán probíhaly demonstrace na podporu. Uvedené země však neměly takové postavení jako Turecko nebo Írán (Cornell 2001: 225).

Podkapitola ukázala, že náboženství hrálo spíše sjednocující prvek společnosti než samotný důvod pro ozbrojený konflikt, aspoň ze strany Čečenské republiky. Obavy z radikálního islámu byly od Moskvy patrné, ale mezi hlavní důvody bychom je řadit neměli. I přes dlouho trvající pokusy Ruska potlačit náboženství, se to nikdy plně nepodařilo. Religiozita se díky odkazu Šámila stala součástí společné čečenské identity

⁸⁷ Nebyli schopni prosadit vlastní politiku, stejně jako v konfliktu mezi Arménií a Ázerbájdžánem o Náhorní Karabach (Cornell 2001: 224-225)

v těžkých časech, ne však samotným důvodem k rozpohybování společnosti. Poslední kapitola byla zaměřena na podpoření instrumentálního rázu etnicity, která je zde patrná. Etnicita se ani v jedné z podkapitol neukázala jako primární důvod pro konflikt, sloužila však jako nástroj, pro uskutečňování svých mocenských cílů napříč časem, ať už se jednalo o oblasti politické, ekonomické či pouhé obsazování oblasti.

Závěr

Hlavním cílem mé bakalářské práce bylo určit, jakou roli hrála etnicita v prvním Rusko-Čečenském konfliktu, tomuto cíli také odpovídá má výzkumná otázka: „*Jakou roli mezi příčinami první Rusko-Čečenské války hrála odlišná etnicita bojujících stran konfliktu?*“ Jak jsem již zmínil v úvodu, k jejímu zodpovězení byly využity čtyři skupiny faktorů vycházející z teorie etnického konfliktu. K těmto skupinám faktorů jsem dospěl v první části práce, která byla čistě teoretická – měla za úkol čtenáři objasnit problematičnost uchopení tohoto teoretického konceptu společně s odlišnými přístupy. Teoretická část práce tedy vycházela z děl Vladimíra Vaňury, nebo Filipa Tesaře, jejichž texty mi pomohly teoreticky ukotvit mou celou bakalářskou práci.

Následující úsek teoretické části pracuje s pojmy přímo souvisejícími se samotnou teorií, nebo jí byli velmi blízké. V podkapitolách jsem předložil okrajové vysvětlení etnicity, bez vývoje tohoto pojmu v čase. Součástí této podkapitoly bylo ještě upřesnění pojmů rasa a etnická skupina. V teoretickém úseku mé práce byl popsán nacionalismus a jeho role v těchto konfliktech. Zmíněna byla i diskuze o vzniku nacionalismu, přičemž samotná teorie vycházela z díla E. Gellnera. Tím vzniká určitý nedostatek mé práce, jelikož nezahrnuje názory například H.Kohna. Poslední podkapitola byla věnována kultuře a její roli v novém světovém uspořádání, také byla zmíněna její proměna v čase, ale i její stálost a provázání s minulostí.

Druhá kapitola již byla praktická, všechny její kapitoly i podkapitoly byly deskriptivně-analytické a snažily se rozpoznat čtyři skupiny faktorů, ve čtyřech zvolených oblastech, které jsem sám definoval. Jednalo se o podkapitoly s názvy: Historické pozadí konfliktu, Politické faktory a Ekonomické faktory a Náboženské faktory. Bedlivě jsem v podkapitolách postupně identifikoval většinu faktorů vycházejících z teorie etnického konfliktu. V první podkapitole se jednalo o *kulturně percepční faktor*, který byl dokazován na historických vztazích a jejich vzájemných proměnách mezi oběma aktéry konfliktu. Vztahy již od počátku byly převážně konfliktního rázu a ukázalo se, že předešlé zkušenosti se silně projevíly v první Rusko-Čečenské válce. Nejvíce znatelnou historickou zkušeností se však staly deportace takřka celého Čečenského národa společně s ostatními etniky kavkazského regionu. Toto přemístění se stalo kolektivní odvetou, vytvořenou na základě etnického klíče během vlády J. V. Stalina. Následná rusifikace a diskriminace Čečenců po jejich návratu do

domoviny přispěla k ukotvení těchto událostí v kolektivní národní paměti. Hrozba ruského nátlaku tedy znovuoživila obavy, jež byly vytvářeny desítky let.

Druhou podkapitolou praktické analytiko-deskriptivní části byly Politické faktory, v nichž byly identifikovány *Strukturální* a *politické faktory* (Tamtéž). Byly identifikovány ve třech oblastech politického života, a to v událostech externích, které se staly mimo území Čečenské republiky, avšak i přes to tuto republiku zasáhly, jelikož právě některé události například perestrojka nebo glasnost odstartovaly procesy utváření nových států. Do skupiny externích byly dále zařazeny události jako rozpad SSSR společně s chaotickým přerozdělováním moci v centru, které vyvrcholilo pokusem o puč starých konzervativních sil. Jako dalším znatelným milníkem se stalo vytvoření asymetrického federalismu, podepsáním Federální smlouvy v roce 1992. Důležitou roli zde sehrálo i hledání vlastní ruské identity, která procházela znatelnou krizí po rozpadu dřívější aspoň na povrch jednotné sovětské ideologie. Vyvrcholením se poté stává podpis prezidentského dekretu, jež se stal právním podkladem pro vedení ozbrojeného konfliktu. Interní faktory se s těmi externími přímo prolínají, jelikož jak jsem řekl, jedny ovlivňují druhé a najít pevnou hranici mezi nimi je nemožné. Interní skupina faktorů tedy popisuje situaci v Čečenské republice, od nelegálního vyhlášení nezávislosti, přes problémovou situaci s jednáním až po důležitost osoby D. Dudajeva v samotném procesu etablování nové státnosti. Právní aspekty čečenské nezávislosti poté ukazují bezvýhodnost celé situace, jelikož existují argumenty pro i proti oficiálnímu uznání Čečenské republiky.

Poslední *ekonomicko-sociální faktor* (Tamtéž) jsem analyzoval v Ekonomických faktorech předválečného Čečenska. Kapitola zobrazuje rozkrádání ropného bohatství a obohacování úzké elitní skupiny, která byla tvořená členy klanů napojené na D. Dudajeva. Nespokojenost obyvatel byla podpořena i faktem, že nejvyšší státní posty byly také pod kontrolou této skupiny lidí, či jejich blízkých. Situace se zhoršovala i díky finančním podvodům – Čečenským avízům – jež bylo možné provádět, díky nedokonalému, právě se rodícímu systému bankovníctví. Důležitou roli zde hrálo i umístění Čečenska a celého kavkazského regionu. Geopolitika zde hrála roli již od minulosti a v době, kdy Čečenskem procházel ropovod převádějící ruskou ropu, bylo toto území ještě důležitější.

Čtvrtá podkapitola v praktické analytiko-deskriptivní části se stejně jako první opírá o *kulturně percepční faktor* (Tamtéž). Shledává náboženství – v Čečenském případě Islám – za sjednocující prvek v těžkých časech, v mé práci těžkými časy

rozumíme Ruskou invazi. Jedná se o prvek společné kolektivní paměti, v které přetrval Šamilův protiruský odkaz. Podkapitola podporuje přitom také instrumentalistický přístup, který je patrný ve zbylých třech částech praktické části. Islám nehrál rozhodující roli v první Rusko-Čečenské válce a sloužil pouze jako tmel společnosti. Lidé se k němu uchýlovali, jelikož byl v kolektivní paměti národa uchován, stejně jako etnická identita, jako prvek pospolitosti. Sám prezident D. Dudajev odmítl vytvořit islámský stát při začátku svého vládnutí, až s přicházející hrozbou ruské invaze do Čečenska se obrátil na religiózní prvek.

Má bakalářská práce, která nese název: Etnicita jako jedna z příčin první Rusko-Čečenské války, poté dochází k závěru, že mezi hlavní důvody války nepatří samotná etnicita, ale spíše jmenované čtyři skupiny faktorů vycházející z teorie etnického konfliktu. Teorie dále potvrdila, že etnicita v tomto konfliktu byla použita pouze k vytvoření stran konfliktu – čili zde byl aplikován instrumentalistický přístup. Etnicita byla využita k prosazení jiných mocenských zájmů v odlišných oblastech lidského života. Ať už se jednalo o sféru politickou či ekonomickou. Sloužila však také jako jednotící prvek společnosti, k němuž se v nejhorších časech dokázal semknout dříve celý Kavkaz a nyní námi zkoumané Čečensko. Jinak řečeno, můžeme zde spatřit i určité prvky primordialistického přístupu. Odpověď na mou výzkumnou otázku: „*Jakou roli mezi příčinami první Rusko-Čečenské války hrála odlišná etnicita bojujících stran konfliktu?*“ je následující. Etnicita se stala instrumentem k utváření aktérů této války. Odlišná etnicita byla poté používána jako argument při prosazování vlastních cílů a zájmů Čečenskými i Ruskými elitami. Možnost dalšího výzkumu spatřuji v oblasti sociálního rozvrstvení a klanového uspořádání typického pro Čečensko a jeho vlivu v první Rusko-Čečenské válce. Dále jak se odlišná etnicita projevila v mírovém období po této první válce i v následné druhé Rusko-Čečenské válce, jelikož fenomén etnicity v politických kruzích spatřuji za aktuální a důležité téma v těchto problémových oblastech dřívějšího multinárodnostního SSSR.

Literatura

- Andrienko, Yuri, Shlley, Lousie. 2005. „Crime, Violence, and Politcal Conflict in Russia.“ Pp. 87-119 in Paul Collier, Nicholas Sambanis (eds). *Understanding civil war. Evidence and Analysis – Volume 2: Europe, Central Asia, and other regions.* Washington: The World Bank.
- Baar, Vladimír. 2002. *Národy na prahu 21. století – Emancipace nebo nacionalismus?* Ostrava: Ostravská univerzita.
- Baev, Pavel, Koehler, Jan, Zurcher, Christoph. 2005. „Civil Wars in the Caucasus.“ Pp. 259-299 in Paul Collier, Nicholas Sambanis (eds). *Understanding civil war. Evidence and Analysis – Volume 2: Europe, Central Asia, and other regions.* Washington: The World Bank.
- Barša, Pavel. 1999. „Národnostní konflikt a plurální identita.“ Pp. 11-161 in Pavel Barša, Maxmilián Strmiska eds. *Národní stát a etnický konflikt.* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Brass, Paul. 1996. „Ethnic Groups and Ethnic Identity Formation.“ Pp. 85-90 in John Hutchinson, Anthony Smith (eds.). *Ethnicity.* New York: Oxford University Press.
- Cohen, Arner. 1996. „Ethnicity and politics.“ Pp. 83-85 in John Hutchinson, Anthony Smith (eds.). *Ethnicity.* New York: Oxford University Press.
- Cornell, Svante. 2001. *Small nations and Great Powers: A study of ethnopolitical conclit in the Caucaus.* UK: Curzon Press.
- Coughlan, Reed, Jack, Eller. 1996. „The Poverty of Primordialism.“ Pp. 45-51 in John Hutchinson, Anthony Smith (eds.). *Ethnicity.* New York: Oxford University Press.
- Dančák, Břetislav, Fiala, Petr. 2000. „Výzkum národnostní politiky a vztahu k menšinám: uvedení do problematiky.“ Pp. 9-12 in Břetislav Dančák, Petr Fiala (eds.). *Národnostní politika v postkomunistických zemích.* Brno: Masarykova univerzita.
- Dannreuther, Roland. 2010. „Islamic Radicalization in Russia: An Assesment.“ *International Affairs* 86 (1): 109-126.

- Dilbazi, Eltray, Emil, Souleimanov, Tomáš, Šmíd. 2007. „Etnický konflikt v Čečensku.“ Pp. 185-234 in Tomáš Šmíd, Vladimír Vaňura (eds). *Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Dunlop, John, 1998. *Russian Confronts Chechnya: Roots of a Separatist Conflict*. UK: Cambridge University Press.
- Ellison, Herbert, Treagold, Donald. 2000. *Twentieth Century Russia*. USA: Westview Press.
- Enloe, Cynthia. 1996a. „Ethnic Soldiers“ Pp. 282-285 in John Hutchinson, John Smith eds. *Ethnicity*. New York: Oxford University Press.
- Enloe, Cynthia. 1996b. „Religion and Ethnicity.“ Pp. 197-202 in John Hutchinson, Anthony Smith (eds.). *Ethnicity*. New York: Oxford University Press.
- Erber, Ernest. 1994. „Nationalism Impedes Progress.“ Pp. 65-72 in Bruno Leone ed. *Nationalism and Ethnic Conflict*. San Diego: Greenheaven Press.
- Eriksen, Thomas. 1996. „Ethnicity, Race, Class and Nation.“ Pp. 28-33 in John Hutchinson, Anthony Smith (eds.). *Ethnicity*. New York: Oxford University Press.
- Eriksen, Thomas. 2007. *Antropologie multikulturních společností: Rozumět identitě*. Praha: Triton.
- Fishman, Joshua. 1996. „Ethnicity as Being, Doing and Knowing.“ Pp. 63-69 in John Hutchinson, Anthony Smith (eds.). *Ethnicity*. New York: Oxford University Press.
- Gakaev, Dzhabrail. 2005. „Chechnya in Russia and Russia in Chechnya.“ Pp. 21-42 in Richard Sakwa (ed). *Chechnya: From Past to Future*. London: Anthem press.
- Gallová, Carlotta, Waal, Thomas. 2000. *Čečensko: vítězství a prohry*. Praha: Themis.
- Gellner, Ernest. 2003. *Nacionalismus*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- German, Tracey. 2003. *Russia's Chechen War*. USA and Canada: Routledge Curzon.
- Gherhina, Sergiu, Jigla, George. 2011. „Explaining Ethnic Mobilisation in Post-Communist Countries.“ *Euro-Asia Studies* 63 (1): 49-76.

- Gibson, James. 1997. „Mass Opposition to the Soviet Putsch of August 1991: Collective Action, Rational Choice, and Democratic Values in the Former Soviet Union.“ *The American Political Science Association* 91 (3): 671-684.
- Hechter, Michael. 1996. „Ethnicity and Rational Choice Theory.“ Pp. 90-98 in John Hutchinson, Anthony Smith (eds.). *Ethnicity*. New York: Oxford University Press.
- Hellesøy, Kjersti. 2013. „Civil War and the Radicalization of Islam in Chechnya.“ *Journal of Religion and Violence* 1(1): 21-37.
- Holzer, Jan, Kuchyňková, Petra. 2005. „Jelcinovo Rusko. Případová studie nejistého režimu.“ *Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity v Brně*. 7 (4): 428-455.
- Holzer, Jan, Šmíd, Tomáš. 2002. „Ruská federace.“ Pp. 333-355 in Petr Fiala (ed). *Politické strany střední a východní Evropy*. Brno: Mezinárodní politologický ústav.
- Huntington, Samuel. 2001. *Střet civilizací*. Praha: Rybka Publishers.
- Hutchinson, John, Anthony, Smith. 1996. „Introduction.“ Pp. 1-17 in John Hutchinson, John Smith eds. *Ethnicity*. New York: Oxford University Press.
- Idnes. 2017. „Čeka, GPU, NKVD i KGB. Tajná policie držela bolševiky u boci.“ *Idnes*, 20. 12. 2016 (online). Dostupné z: https://www.idnes.cz/technet/pred-100-lety/ceka-gpu-nkvd-i-kgb-pred-100-lety.A171219_200438_pred-100-lety_vov (5. 5. 2020).
- Juergensmayer, Mark. 1994. „Religious Radicalism Causes Ethnic Conflict.“ Pp. 168-176 in Bruno Leone ed. *Nationalism and Ethnic Conflict*. San Diego: Greenheaven Press.
- Juza, Peter. 1999. „Konflikt v Čečensku – kronika roku 1995.“ *Medzinárodné otázky* 8 (3): 67-80.
- Kumar, Rama. 1996. „Chechnya: Russian Fiasco.“ *Economic and Political Weekly* 31 (1): 23-27.
- Lieven, Anatol. 1998. *Chechnya: Tomstone of Russian Power*. London: Yale University Press.
- Litera, Bohuslav, Miroslav, Tejchman, Jiří, Vykoukal. 2017. *Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*. Praha: Libri.

- Maier, Hanz. 1999. *Politická náboženství: totalitní režimy a křesťanství*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Marples, David. 2011. „Revising the Collapse of the USSR.“ *Canadian Slavonic Papers*. 53 (2/4): 461-473.
- Musil, Jiří. 2003. „Předmluva k českému vydání.“ Pp. 5-11 in Ernest Gellner ed. *Nacionalismus*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Nash, Mannig. 1996. „The Core Element of Ethnicity.“ Pp. 24-28 in John Hutchinson, Anthony Smith (eds.). *Ethnicity*. New York: Oxford University Press.
- Ross, Cameron. 2002. *Federalism and democratisation in Russia*. UK: Manchester University Press.
- Ryan, Stephen. 1994. „Political Crises Intesify Ethnic Conflict.“ Pp. 191-194 in Bruno Leone ed. *Nationalism and Ethnic Conflict*. San Diego: Greenheaven Press.
- Scheu, Harald. 1997. „Perspektivy rusko-čečenského míru.“ *Mezinárodní vztahy* 32 (4): 41-50.
- Schermerhorn, Richard. 1996. „Ethnicity and Minority Groups.“ Pp. 17-24 in John Hutchinson, Anthony Smith (eds.). *Ethnicity*. New York: Oxford University Press.
- Shah, Sonia. 1994. „The Political Exploitation of Ethnicity Causes Conflict.“ Pp. 184-191 in Bruno Leone ed. *Nationalism and Ethnic Conflict*. San Diego: Greenheaven Press.
- Shah, Syed. 2002. „The Genesis of the Chechen Conflict.“ *Institute of Strategic Studies Islamabad* 22 (4): 99-124.
- Souleimanov, Emil. 2003. „Geopolitika kaspického regionu.“ *Amo*, 5. 12. 2003 (online). Dostupné z: <http://www.amo.cz/geopolitika-kaspickeho-regionu/> (24. 4. 2020).
- Souleimanov, Emil. 2007. „Úvod“ Pp. 7-9 in Emil Souleimanov ed. *Rusko a postsovětský prostor: sborník příspěvků*. Praha: Eurolex Bohemia.
- Souleimanov, Emil. 2011. *Konflikt v Čečensku: Minulost, současnost, perspektivy*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Souleimanov, Emil, Žáková, Katarína. 2001. „Bitva o ropovody a kaspická politika.“ *Research Centre of the Slovak Foreign Policy Association* 10 (4): 56-79.

- Sowell, Thomas. 1994. „Economic prejudice Causes Ethnic Causes.“ Pp. 177-184 in Bruno Leone ed. *Nationalism and Ethnic Conflict*. San Diego: Greenhaven Press.
- Suny, Ronald. 1999-2000. „Provisional Stabilities: The Politics of Identities in Post-Soviet Euroasia.“ *International Security*. 24 (3): 139-178.
- Šmíd, Tomáš. 2013. „Organizovaný zločin a terorismus v postsovětském Čečensku.“ *Mezinárodní vztahy* 49 (3): 26-42.
- Šmíd, Tomáš, Vladimír, Vaďura. 2007. *Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Tang, Shiping. 2015. „The Onset of Ethnic War: A General Theory.“ *American Sociological Association* 33 (3): 256-279.
- Taras, Ray. 1996. „Post-Soviet Ethnic Conflict and International Politics.“ Pp. 341-345 in John Hutchinson, Anthony Smith (eds.). *Ethnicity*. New York: Oxford University Press.
- Ternon, Yves. 1997. *Genocidy XX. století: Zločinný stát*. Praha: Themis.
- Tesař, Filip. 2007. *Etnické konflikty*. Praha: Portál.
- Tishkov, Valery. 2004. *Chechnya*. USA: University of California Press.
- Tishkov, Valery. 2015. „Political Antropology of the Chechen War.“ *Security Dialogue* 28 (4): 425-437.
- Tomeš, Jiří. 2007a. „Války po rozpadu bipolárního světa – Tendence a příčiny“ Pp.77-116 in Festa, David, Hana, Horáková, Josef, Novotný, Jiří, Tomeš (eds). *Konflikt světů a svět konfliktů: střety idejí a zájmů v současném světě*. Praha: P3K.
- Tomeš, Jiří. 2007b. „Nové války? Proměna charakteru a geografické distribuce ozbrojených konfliktů po konci studené války.“ Pp. 125-171 in Festa, David, Hana, Horáková, Josef, Novotný, Jiří, Tomeš (eds). *Konflikt světů a svět konfliktů: střety idejí a zájmů v současném světě*. Praha: P3K.
- Vaďura, Vladimír. 2007. „Teorie etnického konfliktu.“ Pp. 9-42 in Tomáš Šmíd, Vladimír Vaďura eds. *Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Waal, de Tom. 2005. „Chechnya: The Breaking Point.“ Pp.181-199 in Richard Sakwa (ed). *Chechnya: From Past to Future*. London: Anthem press.

Waisová, Šárka. 2005. *Řešení konfliktů v mezinárodních vztazích*. Praha: Portál.

Wright, Robin. 1994. „Ethnic Conflict: An Overview.“ Pp. 157-163 in Bruno Leone ed. *Nationalism and Ethnic Conflict*. San Diego: Greenheaven Press.

Abstrakt

Podstatou mé bakalářské práce je zjistit jakou roli měla odlišná etnicita mezi ostatními příčinami první Rusko-Čečenské války. Teoretickým základem mi byla teorie etnického konfliktu. Na základě této teorie jsem byl schopen vymezit čtyři druhy faktorů etnického konfliktu. Hlavním cílem mé práce bylo na základě těchto čtyř faktorů zjistit, zda etnicita byla primárním důvodem tohoto konfliktu, nebo byla instrumentem, který vytvořil soupeře.

Klíčová slova: Čečensko, Rusko, SSSR, konflikt, etnicita, nacionalismus, stát.

Abstract

The essence of my bachelor thesis is to find out what role the different ethnicity had among the other reasons for the First Russian-Chechen war. A theoretical basis for me was the theory of ethnic conflict. Based on the theory I was able to define four types of factors of ethnic conflict. The main goal of my thesis was to determine, based on these four factors, whether ethnicity was the primary reason for this conflict, or if it was an instrument that created rivals.

Keywords: Chechnya, Russia, USSR, conflict, ethnicity, nationalism, state.